БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТЫЖЫҢАР!

ШЫН

Совет Эвилелинин Коммунистиг партиязының Тыва область болгаш Кызыл хоорай комитеттериниң, ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң органы.

1925 чылда үндезилетинген.

1952 декабрь 16 ВТОРНИК № 244 (2674)

ӨРТЭЭ 20 КОП.

БО ХҮНГҮ СОЛУНДА:

Совет Эвилелинде (1 арын).
Облкүүскомда (1 арын).
А. Килин.—Кызыл АТК-да чолаачыларның ажыл-дуржулгазын солчуп турары (1 арын).
Г. Евстафьев.—Эртемниг коммунизмниң программалыг чогаалы (2 арын).
ССРЭ-ниң Даштыкы Херектер Министерствозунда (3 арын).
Кызыл хоорайның бүдүрүлге ажылдакчыларының хуралы (3 арын).
М. Бугалдай.—Өлүк белеткелиниң планын күүседир (3 арын).
И. Эргил-оол.—Төрээн дыл башкылаашкынында четпестерни узуткаар (3 арын).
Улус демократиязының чурттарында (4 арын).
Тайбыңның аныяктар эстафетазы—Венаже орукта (4 арын).
КНО-нуң Кол Ассамблеязының чедиги сессиязы (4 арын).

Школаларда дылдар башкыраашкынының деңнелин бедидер

И. В. Сталинның «Марксизм болгаш дыл эртеминиң айтырыглары» деп генийлиг чогаалы совет эртемниң, ылаңгыя дылдарның улам ынайгы хөгжүлдезинге чаа үени ажыткан. Эш Сталинның ол кайгамчыктыг марксисчи ажылын дыл эртемнериниң башкылаашкынынга удуртулга болдурбушаан, бистурттуң, ооң иштинде областың чамдык школалары сөөлгү өредилге чылдарында эки түннерни чедип шыдаан.

И. В. Сталинның өредиинге тулыр боттарының ажылын эде зуп, өредилгеге негелдени Улыратканының түннелинде чамдык школаларывыс, Рын дээре башкылары орус, болгаш даштыкы дылдарның сеы-биле мурнуку чылдарда турнга бодааргa, ам өереникчилин е быжыг билиг, чанчылдарны беш к турар апарганнар. Ол дугайын нгыя мурнакчы башкыларның ылының дуржулгазы көргүзүп рар. Олар дыл башкылаашкынын-Ку боттарының кол кичээнгейин дылдың грамматиктиг тургузуун, словарылыг составын хандыр өредиринче, өереникчилерниң аас болгаш бижимел чугаазын байлакшыдып, ооң культуразын бедидеринче, практиктиг мергежилгелерни хөйү-биле кылдырарынче угландыр салып, грамматиктиг билиишкиннерни номчулга-биле шын аралаштырып, кичээлдерге көргүзүг материалдарын чөп ажыглап турарлар. Мындыг тода болгаш харылзашкак ажылдың түннелинде оларның өереникчилериниң хөй кезии грамматиктиг сайгарылгаларны илдик чок күүседип, бижимел ажылдарга чазыг эрттирбейн, аянныг номчулгаларны кылып, чедиишкинниг өренип турар.

Ындыг болза-даа, дыл эртемнериниң башкылаашкынында ам-даа улуг-улуг четпестер бар дээрзин эрткен өредилге чылының түннелдери болгаш бирги улдунда школаларга чоруткан инспекторлуг хыналда тодаргай көргүскен. Область школаларының эрткен часкы шылгалдаларынга киришкен 26.410 өереникчиниң 1734 кижи колдуунда орус, тыва дылдарга багай демдектер алгылааш, дараазының класстарынче шилчип шыдавайн барган ийикпе чамдыызы күзүн катап шылгаткылаан.

1952—1953 өредилге чылының баштайгы улдуңунда Қызылдың № 2 болгаш № 7, Шагаан-Арыгның, Қызыл-Мажалыктың ортумак база Суг-Аксының, Тээлиниң чеди чыл, Каа-Хемниң Бүрен-Байгак, Даниловка эге болгаш Сүт-Хөлдүң, Бора-Тайга, Улуг-Хемниң Хендерге, Чөөн-Хемчиктиң Хайыракан, Чыргакы чеди чыл школаларының өереникчилериниң дыка хөйү база-ла орус, тыва дылдарга хөй багайлар алганы-биле өредилгениң ниити шынары куду болган.

Дыл эртемнериниң талазы-биле школаларга хөй багайлар алдынып турарының чылдагааны чамдык башкыларның талазындан дылдар башкылаашкынын эш Сталинның өредиинге дүүштүр чогууру-биле эде тургуспайн, аңаа мурнукузу хевээр-ле формализмни болдуруп, өереникчилерге болгаш боттарынга негелдени кошкак тургузуп, оларның эрттирип турары орфографтыг, синтаксистиг болгаш пунктуациялыг чазыгларын четпес анализтеп, шын бижилгениң, чугаа сайзырадылгазының талазы-биле практиктиг мергежилгелерни эвээш кылдырып, көргүзүг материалдарын ажыглавайн, кичээлдериниң планын хынамчалыг чогаатпайн, оларны колдуунда-ла кургаг методика-биле эрттирип турарында дээрзи чоруткулаан хыналдардан илерээн.

Дыл хөгжүлдезиниң иштики дүрүмнерин ханызы-биле шинчилеп өренирин И. В. Сталинның өредиинде онзалап айыткан турбужа, бистиң чамдык башкыларывыс дылдың грамматиктиг тургузуун, ооң кол словарылыг фондузун тодаргай чижектерге, таарымчалыг холбаага көргүзүп туруп, школачыларга ханы, быжыг билиглерни бээриниң улуу, харын чүгле дүрүмнер доктааттырар, дүжүрүп бижилгелер кылдырар шын эвес методикадан амдыгаа чедир-ле уштунмааннар. Ооң уламындан дылдың грамматиктиг тайылбырларының утказын угаап билбейн чыда, анаа-ла хоозун шээжилээшкин кылыр чанчыл өереникчилерде сиңниккен.

Ол ышкаш, өереникчилерниң сөзүн байлакшыдар-ла дээш, тус-тус сөстерниң утказын билиндирбейн чыда, чүгле оларның ниити очулгазын шээжилетирер чорук тыва школаларның орус дыл өредилгезинде хөйү-биле хереглетинип турарындан аас болгаш бижимел чугааларның сайзыралы онза хожудап турар. Дылдар өредилгезиниң чугула кезээ—класска болгаш класстан дашкаар номчулга ам-даа чогуур негелдеде эвес.

Тыва дылдың шын бижилге дүрүмү мынчага эмгелей чурумчутунмаан, ооң кол негелделери өредилге номнары-биле дүүшпейн турарындан шын бижилгениң талазы-биле школаларда будулгаазын ам-даа үргүлчүлевишаан. Облоно, тус-тус районолар, башкыларның билиг мергежилин бедидер институт, педкабинеттер дыл башкыларынга методтуг дузаламчыны кончуг четпес көргүзүп, оларның дуржулга солнуушкуннарын организаставайн, мурнакчы дуржулганы нептеретпейн, контрольду боттандырбайн келгеннер.

Школаларга дыл эртемнерин башкылаарының идеялыг деңнелин улам бедидер, ынчангаш өереникчилерге ханы, быжыг билиглерни бээр талазы-биле улус өредилге органнарының, школаларның, тус-тус башкыларның мурнунга ам чугула сорулгалар салдынып турар. Дыл дугайында сталинчы өредигни ам-даа ханызы-биле өренип тургаш, дылдар башкылаашкынында бар четпестерни дарый узуткавышаан, аңаа үндезин эргилдени болдурар херек.

Башкылаашкынга кол кичээнгейни дылдың грамматиктиг тургузуун, словарылыг составын хандыр өредиринче, практиктиг мергежилгелерни хөйү-биле кылдырарынче, өереникчилерге шын бижилгениң, аянныг номчулганың быжыг чанчылдарын бээринче, аас болгаш бижимел чугааның культуразын бедидеринче угландыр салыры чугула. Өереникчилериниң бижимел ажылдарынга үргүлчүнүң быжырымчалыг хыналдазын чорудуп, кол-кол частырыгларның долу классификациязын тургузар. Дылдар өредилгезинге мурнукузу ышкаш кургаг методиканы хереглээрин болдурбайн, көргүзүг материалдарының чөп ажыглалын калбартыр.

Дылдар башкылаашкынын чиигедири-биле тыва школаларның орус дыл башкыларынга тыва дылдың, а тыва башкыларга орус дылдың өредилгезин организастаары чугула. Эге класстар болгаш дылдар башкыларының теоретиктиг билиин, мергежилин өстүрер сорулга-биле кыска хуусаалыг семинарларны бөлүк аайы-биле эрттирип, мергежилдиг дыл башкыларының дуржулгазын калбаа-биле нептередип, дыл айтырыгларының талазы-биле аас, бижимелдиң чедингир консультацияларын хөйү-биле организастаары, башкылаашкынга контрольду күштелдирери чугула.

„АЛДЫЫ ВОЛГАНЫҢ ӘРИКТЕРИНДЕ“

Алдыы Волганың эрии Хвалып хоорайдан Астраханьга чедир чаттылган. Документальдыг кино-чуруктарның Төп студиязының режиссёру Л. Кристке баштаткан бөлүк ажылдакчылар кино аппараттарлыг бо черлерни эргип чорааннар. Оларның кылган «Алдыы Волганың эриктеринде» деп өннүг кино-чуруу болза, дайын сөөлүндеги чылдарда мында болган кайгамчыктыг өскерилгелерни чугаалап турар.

Коммунизмниң улуг тудугларының бирээзи—Волга-Доннуң судно чоруур В. И. Ленин аттыг каналының эгелээн чери, Маадыр-хоорай Сталинградтың хүл-ыйбадан катап тургустунганының дугайын мында чугаалап турар. Сталинградтың суг белдириниң тудуушкунунуң чоруп турары экранга көстүр. Боду агар Волга-Урал каналдың трассында ажылдар долу шимчээшкинниг чоруп турар. Узун дуртунуң хемчээли 600 километр, делегейде эң улуг кылымал хемни тургузуп турар чүс-чүс киржикчилериниң ажылдап турарын кино аппарат тодарадып турар.

Волга-биле чорааш, Каспийниң делгеминче беш далайларның корабльдери эжиндирип үнүп турар. Кино-чурук шак ынчалдыр эгелээр.

«Алдыы Волганың эриктеринде» деп кино-чуруктун көргүзүлдези ССРЭ-ниң кинематографиязынга ноябрь 9-та болган. Чоокку үеде чурттуң кино үндүрер черлеринге ол кино үнүп эгелээр.

(СЭТА).

Совет эвилелинде

Казах ССР. Алма-Ата областың Энбекши-Казахский районда колхозтар аразының Иссыкск ГЭС-зы 18 колхозтарны, совхозтарны болгаш ийи МТС-терни хандырып турар.

Чурукта: Иссыкск ГЭС.

Чуруу В. Соболевтуу.

СЭТА-ның пресслишези.

Тракторларның бедик шынарлыг септелгези дээш

Шөл ажылдарынга тракторларны болгаш көдээ ажыл-агый машиналарын белеткээринге профэвилелдериниң организацияларының киржилгезиниң дугайында айтырыгны МТС-терниң болгаш чер органнарының ажылчыннарының база албан-хаакчыттарының профэвилелиниң Төп Комитединиң Президиуму декабрь 9-та чугаалажып көрген.

Трактор паркының чогуур үезинде болгаш бедик шынарлыг септелгези дээш чарышта хөй МТС-тер, совхозтар болгаш септелге заводтары кирген. Тракторлар септелгезиниң бедик бүдүрүкчүлүг белдирлешкек методунче улуг кичээнгейни салбышаан, мурнакчы коллективтер стахановчу дуржулгаларны шингээдип ап, ону нептередип турар. Кезектерни болгаш херекселдерни массалыы-биле катап кылыры база белеткеп кылыры дээш хыналданы тургускан.

Шөл ажылдарынга тракторларны болгаш көдээ ажыл-агый машиналарын белеткээриниң үезинде ВЦСПС-тин болгаш ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агый Министерствозунуң шилчиир Қызыл тугун, а ол ышкаш ВЦСПС-тин болгаш ССРЭ-ниң хөвең ажылының Министерствозунуң шилчиир Қызыл тугун тургускан. Септелге планнарын күүседири болгаш ажыр күүседири дээш, база шөл ажылдарынга белеткел дээш чарышка бирги черни эжелээн коллективтерге ол туктарны тыпсыр.

(СЭТА).

Белоруссияның Полесьеде черни шиңгээдип ап турар

МИНСК. Бо чылдың суггарылга, сугжудулга ажылдарының баштайгы түннелдериң түннээн. Қолхозчуларның механизаторлар-биле кады ажылдажылгазының түннелинде 1950 чылга бодааргa бо чылын бойдустан ийи катап хөй черни чаалап алган.

Белоруссияның Полесьеде тулааларны кургадырының болгаш ону ажыглалга киириериниң талазы-биле ажылдар долузу-биле механизастатынган. Мында ажылдап турар кижилериниң эргелелинде күүчүлүг экскаваторлар, булдозерлер, буга казыкчылары болгаш чер кастырарының өске-даа нарын машиналары бар. Жабчин, Лунинец болгаш Ленин районнарның машина-трактор станцияларының ажылдап турар колхозтарының зоналарында бо чылдың күзүнүнде ажыглалда киирген черлериниң муң-муң гектарында күзүн тарыыр кызылтасты чажып тараан. Дыка хөй хемчээлдиг черлерни техниктиг болгаш ногаа культураларын тарыырынга белеткеп кылган.

Ам областа тулааларны комплексилии-биле кургадырының болгаш ажыглалга киириериниң талазы-биле шинчилел ажылдарын чорудуп турар. Пенскиниң «Белгипроводхоз» деп экспедициязының он-он суг техниктери, топографтары, геологтары, чер тургузуунуң ажылдакчылары, экономистери хемнерни, хөлдерни, келир үениң каналының унун шинчилеп турар.

(СЭТА).

Херсоннуң хөвең-саазын кылыглыг пөс кылыр комбинады

ХЕРСОН. Херсон хоорайның кыдыы куруг дазыр турганын хоорайның чурттакчылары билир. Ам ол черлер танытынмас кылдыр чаартына берген. 200 гектар ажыг черни эжелеп турар шөлде хөвең-саазын пөстер кылыр комбинаттың тудуу калбарган.

Херсоннуң комбинады чурттуң бир улуг пөс-таавы бүдүрүлгези болур. Ол комбинат республиканың амгы үеде туруп турар бүгү пөс-таавы бүдүрүлгелериниң 3.5 катап хөй хөвең-саазын материалдарны бүдүрүп үндүрер чер болур.

Чурттала тудуушкуннарын дүрген темпи-биле кылып турар. Пөс-таавычылар чурттаар хөй каът бажыңнарны мында тудуп турар. Ол суурга культура Ордузун, уруглар албан черлерин, библиотекаларны, эмнелгелерни болгаш школаларны тудуп тургузары төлевилетинген.

(СЭТА).

Алдынган көдээ ажыл-агый продукциязынга хамаарыштыр орулгалар хуваалдазы

СТАВРОПОЛЬ. Орулгаларны бригаданың, звенонуң азы аңгы-аңгы колхозчуларның планны күүсеткенин барымдаалап хуваарын Ставрополь крайның колхозтары чорудуп турар.

Либкнехт районда 20 ажыг хову бригадалары дүжүттүң планныг хемчээлин дыка ажыр күүсеткеннер. Ол бригадалар шупту тараа-биле немелде төлевирни алырлар.

Ипатовский районнуң «Ийиги беш чыл» колхозунда эш Колесниковтуң кадарчылар бригадазы нарын дүктүг хой бүрүзүнден 8 килограмм 100 грамм дүк кыргып алганнар. Ол бригадага немелде төлевир кылдыр колхоз 26. 238 рубльди санап берген. Кадарчылар бригадазынга немелде төлевир кылдыр колхозтуң бээр акшазының шуптузу 100 муң хире рубль болуп турар.

(СЭТА).

Кисловодскиниң курорттарынга

КИСЛОВОДСК. Кисловодскиниң кадык камгалал черлери чаа бөлүк дыштаныкчылар—Донбасстың болгаш Подмосковьениң шахтёрларын, Уралдың болгаш Украинаның металлургтарын, Туркмениянның болгаш Таджикистанның хөвеңчилерин, Мурнуу Сахалиниң, Сибирьниң, Прибалтиканың республикаларының бүдүрүлгелериниң ажылчыннарын хүлээп алган.

Кавказтың аржаан суглуг чүс-чүс санаторий курорттарынга чыл эгезинден бээр 220 муң ажыг кижи чораан.

(СЭТА).

ОБЛКҮҮСКОМДА

Көдээ Советтериниң III кварталда социалистиг чарыжының түннелиниң дугайында

Ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң күүсекчи комитеди 1952 чылдың үшкү кварталында көдээ Советтериниң социалистиг чарыжының түннелин чугаалашкаш, Бай-Тайга районнуң Шуй суму Соведин (даргазы эш Чамый) 1952 чылдың үшкү кварталында областың социалистиг чарыжынга тиилекчи деп санаан. 1500 рубль түннүг акша шаңналын, ооң иштинде 500 рубльди суму Совединиң даргазы эш Чамыйга бербишаан, область Совединиң күүсекчи комитединиң шилчиир Қызыл тугун ол сумуга хевээр арттырган.

Бо чылдың үшкү кварталында ажылга эки түннелдерни чедип алганы дээш: Чаа-Хөл районнуң Ак-Туруг суму Совединге (даргазы эш Даваа) 1000 рубль түннүг акша шаңналын, ооң иштинде суму Совединиң даргазы эш Даваага 350 рубльди; Эрзин районнуң Нарын суму Совединге (даргазы эш Маажый) 1000 рубль түннүг акша шаңналын, ооң иштинде суму Совединиң даргазы эш Маажыйга 350 рубльди тывыспышаан, область Совединиң күүсекчи комитединиң Хүндүлел бижии-биле шаңнаар деп шиитпирлээн.

Чамдык райкүүскомнар ажылагый-политиктиг чугула сорулгаларны күүседиринче ажылчы чоннарны организастаарының чугула чепсээ болуп турар Советтериниң организас-массалыг ажылын чедир үнелевес чорукту үргүлчүлеп турарын, көдээ Советтериниң социалистиг чарыжын калбартырының херээн ёзу барымдаалап көрүп, оларның алган социалистиг хүлээлгелериниң күүселдезин контрольдавайн турарын облкүүском айыткан. Ындыг райкүүскомнарга: 1952 чылдың I, II болгаш III кварталдарында чарыштың түннелин үндүрбээн Тере-Хөл (даргазы эш Нурсат), Сүт-Хөл (даргазы эш Чүльдүм) болгаш Тоджу (даргазы эш Биче-оол) район Советтериниң күүскомнары, көдээ Советтериниң социалистиг чарыжының түннелин бо чылдың үшкү кварталында түннеп үндүрбээн Улуг-Хем (даргазы эш Кончук) болгаш Бии-Хем (даргазы эш Сурков) район Советтериниң күүскомнары хамааржыр.

Областың социалистиг чаартылгазы дээш демиселге чугула чепсек болур көдээ Советтериниң чарыжын удуртурун чедир үнелевес ындыг чорукту моон соңгаар болдурбазын область Совединиң күүскому райкүүскомнардан негээн.

Кызыл АТК-да чолаачыларның ажыл дуржулгазын солчуп турары

Чоокта чаа Қызылдың автотранспорт конторазынга чолаачыларның ажыл мергежилин солчурунуң хуралы болуп эрткен. Бодунуң ажылының мергежилиниң дугайында илеткелди чүс-муңчу чолаачы эш Лыков кылган. Ол бодунуң «ЗИС-5» деп машиназы-биле ортумактан өрү септелге кылбайн 120 муң километрни эрттерин хүлээнген. Ол ам 94 муң километрни эрткен болгаш машинаның заводка кылган подшипниктери камгалалдыг хевээр. Эш Лыков ам 1953 чылдың декабрь айның үлүг-нормазын күүседип ажылдап турар.

Машина агрегадын элээринден эш Лыковтун камгалап турар аргалары:

Моторнуң камгалалдыы үстү, нарын шүүрлериниң ашталгазын өйшаанда чорудуп, свечкаларның ажылынга үзүктелиишкиннерни болдурбазындан хамааржыр. Ооң-биле кады өске-даа хүн-бүрүнүң көрүлдезин негээр кезектериниң баш удур планныг хайгааралдарын тургузары негетинер.

Скоростьларның коробказы септелге чокка 76 муң километрни эрткен, ооң соонда кареткаларның 1—2 болгаш 3—4 дамчыдыкчыларын солаан болгаш өске кандыг-даа чаа кезектер киирбээн. Дамчыдарның коробкаларының камгалалдыы болза, сцеплениениң шын ажылындан хамааржыр, ол болза, скоростьны салыптарга-даа улуг шимээн болгаш силгиишкин болдурбазынга херектиг. Машинаның соңгу мост кезээнге чангыс таарыштырылганы кылган. ынчангаш ол ам эки ажылдап турар. Мурнуку мост 89 муң километрни эрткениниң сөөлүнде дескиндирикчи цапфтың втулкалары, руляның шарлыг (борбактыг) катыжыышкыннары солутунган. Шак ол камналга, шын ажаалда болгаш өйшаанда кезектерни үзеп. чаары-биле алдынган.

Автомашинаның резиналары бүдүн чартык норманы чедип алырын хандырган. Авторезиналарның камналгазын чедип алырда, машина маңнаар оруктарның байдалын эки билири чугула. Чолаачы кижи машиназы-биле хөөлбек сугларже кире халдып болбас, чүге дээрге, сугнун чуп каапкан дүвүнде сүвүр даштар резинаны кезип кааптар, оон чай лаарда хөөлбектерни оюп эрттер херек. Базыышкынны доктаамал хынаары база чугула, ылаңгыя кышкы үеде 8 муң километрни эрткеш-ле тугуйнуң балоннарын (резиналарын) аралаштыр солуп ап турар.

Бензинниң камналгазы болза, машинаны шын чорудары-биле, скоростьларны хенертен дүргедедирин боглаш оожумнадырын болдурбазы-биле, орукка машинаны чуңгуладырын шын ажыглап, оруктун байдалын, дески-дески эвезин билип, машинаны таарыштыр чорудары-биле чедип алдынар. Оон ыңай девискээрден үнерде питаниениң системазын хынаары база чугула. Бензинни кышкы үеде камнаарда машинаны чүдүрер черге четкелек чорааш, радиаторну хааптарга мотор чылый бээр болгаш оон үнүп чоруптарда артык бензин чарыгдатынмас.

Ол хемчеглерни боттандырары машиналарның районнар аразынга маңнаар хемчээлин узадып, кывар чүүлдү, белеткел кезектерин болгаш авторезинаны камнап алырынга болгаш будүрүлге программазын күүседип алырынга улуг ужур-дузалыг.

Чолаачылар аразынга ажылдың мергежилин солчуп алыр хемчеглерни удаа-дараа чорудуп турары чугула хемчеглериниң бирээзи болур.

А. КИЛИН.

Ийи чүс-муңчуларны калбартыр

Партияның XIX съездизиниң шиитпирлерин боттандырбышаан, заготзернонуң автобазазының коллективи биче эвес чедиишкиннерлиг болуп турар. Автобазаның чолаачыларының, септелге ажылдакчыларының чаңгыс эп-сеткилдиг күш-ажылының түннелинде ноябрьның сөөртүлге планы ажыр күүсетинген.

Ийи чүс-муңчу чолаачы Зюзин ноябрьның онаалдазын 200 хуу күүсеткен. Коммунист Зюзинниң дуржулгазын коллективтиң механизаторлары калбартып турар. Стахановчу чолаачы Поминов 139 литр бензинни камнап албышаан, ноябрьның сөөртүлге планын 102 хуу күүсеткен.

Зюзинниң дуржулгазын ажыглавышаан, чүс-муңчу чолаачы Ананин «ЗИС—50» автомашиназы-биле декабрь 1-ге чедир 112 муң километрни капитал септелге чокка эрткен. Бо чылдың сөөртүлге планын ол октябрьда-ла күүседипкен, ам 1953 чылдың санында ажылдап турар.

Токарь Медведев ноябрьның нормазын 122 хуу, слесарь Глазин—103 хуу, чазаныкчы Тимохин—118 хуу күүсеткен.

Дуржулгалыг бызаңчы

Барыын-Хемчик районда «Комсомол 30 чыл ою» колхозтун тудуг бригадазында эш С. Серен бызаңнаар ажылга үр үеден бээр ажылдап келген болгаш ам ол ажылынга тускай эртемниг болган.

Улуг дуржулгалыг бызаңчы коммунист эш С. Серен колхозтун тудуг бригадазында күжениишкиннинг ажылдавышаан, аныяк бызаңчыларны өредип, оларга бодунун дуржулгазын дамчыдып берип турары-биле ооң ат-алдары районнуң колхозтарының бызаңчыларында билдингири-биле нептереп турар.

Эртемниг коммунизмниң программалыг чогаалы

(И. В. Сталинныҥ „ССРЭ-де социализмниҥ экономнуг проблемалары“ деп ажылыныҥ дугайында)

Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязыныҥ XIX съездизинин ажытынарыныҥ мурнуу чарыы уттундурбас хүннерде И. В. Сталинныҥ «ССРЭ-де социализмнин экономнуг проблемалары» деп чаа ажылы парлатынып үнген. Марксисчи-ленинчи политиктиг экономияныҥ хөгжүлдезиниҥ чаа, дээди чадазы болур чогаадыкчы марксизмнин ол генийлиг чогаалынга эш Сталин революсчу теорияныҥ болгаш практиканыҥ амгы үедеги эҥ чугула айтырыгларын шинчилээн, бүгү делегейге төөгүлүг ужур-дузалыг айтырыгларны ажылдап кылган.

«ССРЭ-де социализмниҥ экономнуг проблемалары» деп чогаалда социализм үезинде экономнуг хоойлуларныҥ характериниҥ дугайы, социализм үезинде бараан бүдүрүлгезиниҥ болгаш үне хоойлузунуҥ дугайы, амгы үениҥ капитализмниҥ болгаш социализмниҥ кол экономнуг хоойлуларынын дугайы, социализмден коммунизмче шилчиирде баштай боттандырар үш кол негелделерниҥ дугайы, колхозчу өнчүү ниити улустуҥ өнчүзүнүҥ деннелинге чедир бедидер хемчеглерниҥ дугайы, хоорай биле көдээниҥ аразында, угаан ажылы биле күш-ажылыныҥ аразында боттуг ылгалдарны узуткаар дугайы, делегейниҥ чаңгыс аай рыногунуҥ чарылганынын болгаш капиталистиг системаныҥ кризизиниҥ ханылап турарының дугайы, капиталистиг чурттарныҥ аразынга дайынарныҥ чайлаш чогунуҥ дугайы дээн ышкаш, теория талазы-биле ындыг чугула айтырыгларны эртем ёзугаар шиитпирлээн.

Эш Сталинныҥ «ССРЭ-де социализмниҥ экономнуг проблемалары» деп генийлиг ажылы марксисчи-ленинчи теорияны бүгү тала-биле байыдып, ону чаа, дээди чадаже көдүрүп турар. Ооҥ парлатынып үнгени болза, бистиҥ партиявыстыҥ, совет улустуҥ, бүгү делегейниҥ акыдунма коммунистиг болгаш ажылчын партияларыныҥ идеялыг амыдыралынга төөгүлүг шылгарангай болуушкун болур. Сталинчы ажылдыҥ сорук кирикчи идеялары ССРЭ-ниҥ хөгжүлдезиниҥ чаа беш чыл планыныҥ үндезининде салдынган, ол беш чылдыҥ күүсетинери бистиҥ улустуҥ коммунизмче оруктап улуг базымы болур. Совет Эвилелиниҥ Коммунистиг партиязыныҥ XIX съездизи болза, партияныҥ программазын эде чогаадырда коммунизмниҥ долу тиилелгези дээш демиселге партияныҥ болгаш совет улустуҥ идея талазы-биле күүлүг чепсээ болур ол сталинчы классиктиг ажылдыҥ кол үүлдерин удуртулга болдурар деп доктааткан.

I.

Эш Сталинныҥ өөредип турары болза, бойдуста-даа, ниитилел амыдыралында-даа болуушкуннарныҥ харылзаазы, бот-боттарыныҥ холбашкаа таварылга болур чорук эвес, а харын хөгжүлдениҥ хоойлу ёзугаар болур чоруу деп, өртемчей билдинер болгаш ниитилелдиҥ хөгжүлдези база-ла билдинер, а ниитилел хөгжүлдезиниҥ дугайында эртемниҥ бадыткап көргүскен үүлдери болза, объективтиг шынныг үүлдер болур чигзиниг үндүрбес ылаптыг үүл ол. Мооҥ ужурунда пролетариаттыҥ партиязы бодунуҥ ажыл-чорудулгазынга кандыг-бир таварылга болган чылдактарны эвес, харын ниитилел хөгжүлдезиниҥ хоойлуларын удуртулга болдурар ужурлуг деп эш Сталин өөредип турар.

«ССРЭ-де социализмниҥ экономнуг проблемалары» деп бодунун классиктиг чаа ажылында эш Сталин социализм үезинде экономнуг хоойлуларныҥ характерин, оларныҥ бүдүүн бүгү тала-биле тайылбырлап, ол хоойлуларныҥ хөделирин ажыдып турар.

Эш Сталин мынча деп бижээн: «Социализм үезинде эртемниҥ хоойлуларынын, ылангыя политиктиг экономияныҥ хоойлуларынын объективтиг характерин чамдык эштер хүлээвейн турарлар. Олар болза, политиктиг экономияныҥ хоойлулары кижилерниҥ күзел-соруундан хамаарышпайн болгулаан чорудулгаларныҥ хоойлу ёзугаар болур чорук-тарын илергейлеп турар деп үүвени хүлээвейн турарлар. Төөгүнүҥ Совет күрүнеге тыпсып бергени онза рольдун үүдүрүндүн Совет күрүне, ооҥ удуртукчулары политиктиг экономияныҥ бар турар хоойлуларын дүүжүрүп шыдаптар, чаа хоойлуларны «хевирлеп», чаа хоойлуларны «тургузып» шыдаптар деп олар ынчаар санап турарлар.

Ол эштер ханызы-биле алдагдал кылып турар-дыр» («ССРЭ-де социализмниҥ экономнуг проблемалары», Күрполитиздат, 1952 чыл, арын 3).

Эртемниҥ хоойлулары,—чугаа бойдус эртеминиҥ хоойлуларынын дугайында-даа чоруп турза, политиктиг экономияныҥ хоойлуларынын дугайында-даа чоруп турза, дөмей-ле, кижилерниҥ күзел-соруундан хамаарышпайн болуп турар объективтиг чорудулгаларныҥ тодаргай илерээшкини болур деп эш Сталин өөредип турар. Кижилер ол хоойлуларны ажыдып, оларны билип ап, оларны өөренип, боттарыныҥ хөделиишкининге оларны барымдаалап, ниитилелдиҥ эрге-ажыктарынга оларны ажыглап шыдаарлар, ынчалза-даа оларны өскертип азы дүүжүрүп чок кылып шыдавастар. Харын-даа олар эртемниҥ чаа хоойлуларын хевирлендирип азы чогаадып тургузуп шыдавастар.

Ындыг болзажок бойдустуҥ болгаш ниитилелдиҥ объективтиг хоойлуларының хөделиишкиннери черле чайлатынмас дээни ол эвес-тир. Бойдустуҥ болгаш ниитилелдиҥ объективтиг хоойлуларын билип алгаш, кижилер керектиҥ ужурун долу билири-биле оларны хереглеп шыдаарлар, оларны ниитилелдиҥ эрге-ажыктарынга таарыштыр ажыглап шыдаарлар, шак ынчангаш бойдустуҥ күштерин чагырып ап, оларны ажып тергиидээрин чедип ап шыдаарлар. Чижээ, эрте бурунгу шагда чайлатынмас халап кылдыр санатынып чораан хемнер дажыышкының болгаш үерлээшкиннерни чоорту чайладып тергиидептер апарган. Кижилер плотиналарны, гидростанцияларны кылып, бойдустуҥ чаягаар болур күштерин кынчыктырбастап, оларны суггарылганыҥ болгаш энергия алырыныҥ сорулгаларынга ажыглап турар апарганнар. Кижилер ооҥ соонда, кандаашкынныҥ хоойлуларын чоорту билип албышаан, суггарылга каналдарын кылып турар апарганнар. Бойдустуҥ күштерин кижилерниҥ медерелдии-биле ажыглаарының, ол күштерниҥ үреглекчи хөделиишкиннерин чайладырының, ол күштерни ниитилелге ажыктыг кылдыр углаарының тодаргай көскү чижээ болза, кандаачал хову болгаш ыяштыг хову районнарда бойдусту өскертип чаартырының шылгарангай угаанныг сталинчы планын боттандырар талазы-биле, суггарылга каналдарын, хөөлбектерни болгаш суг хөлчүктерин тудар талазы-биле, хову камгалаарының аырга-ыяш күржагларын тургузар талазы-биле бистиҥ чуртувуста калбарган кайгамчыктыг улуг ажылдар болур-дур.

Экономнуг хөгжүлдениҥ хоойлулары, политиктиг экономияныҥ хоойлулары болза, капитализм үезиниҥ дугайында-даа, социализм үезинин дугайында-даа чугаа чоруп турза, дөмей-ле бодус эртеминдээзи-биле дөмей, экономнуг амыдыралдыҥ кижилерниҥ күзел-соруундан хамаарышпайн болуп турар чорудулгаларының хоойлу ёзугаар чоруун илергейлеп турар объективтиг хоойлулар болур деп эш Сталин өөредип турар.

Экономнуг хоойлуларныҥ объективтиг характерин хүлээвес чорук болза эртем болур политиктиг экономияны узуткаарынче, экономнуг амыдыралдыҥ болуушкуннарыныҥ канчаар чоруурун баш бурунгаар көөр арганы болгаш экономнуг амыдыралды эртем ёзугаар удуртурунуҥ аргазын хүлээвезинге чедире бээр. Эш Сталин хоойлуларны фетишизастаар чорукка удурланып айтып турар. Социализм үезинде эконом хөгжүлдезиниҥ хоойлуларын ниитилелдиҥ удуртур органнары «эде чаартып турар» деп бадыткаар теорияныҥ, «экономика авантюристериниҥ» туразында көөр чоруунче киирип турары болгаш талалакчылары марксизмден адырылгаш, субъективтиг идеализмниҥ оруунга туруп ап турар теорияныҥ алдагдалдыын болгаш хоралыын эш Сталин ол-ла үеде көргүзүп турар.

Бодунуҥ ажылынга эш Сталин экономнуг хоойлуларныҥ онзагай үүлдерин, бойдус эртеминден ооҥ ылгалыр үүлдерин айыткан. Политиктиг экономияныҥ онзагай үүлдериниҥ бирээзи үдел дизе, ооҥ хоойлулары, бойдус эртеминиҥ хоойлуларынга бодааарга, мөҥге үр эвес болурунда, политиктиг экономияныҥ хоойлулары, тоҥ дора дээрге, оларныҥ хөй кезии, төөгүлүг кылдыр көрдүнген үениҥ дургузунда күштүг бооп хөделиринде, ооҥ соонда ол хоойлулар, кижилерниҥ күзел соруу-биле тургустунар эвес, а чаа экономнуг негелделерниҥ суурунга тыптып келир чаа хоойлуларга орнун чайлап бээр дээш, күжүн оскунар болгаш хереглээшкинден үнер апаар.

Чаа хоойлунуҥ ажыдыышкыны болгаш ажыглаашкыны черле элээн өй тавында эрттип турар бойдус эртеминиҥ хоойлуларындан ылгаштыр экономнуг хоойлуларныҥ онзагай өске үүлү болза, «экономика талазынга ниитилелдиҥ эргижиреп кырып бар чыдар күштериниҥ эрге-ажыктарынга халдай бээр чаа хоойлунуҥ ажыдыышкыны болгаш ажыглаашкыны ол күштериниҥ талазындан эҥ күштүг удурланыышкынга таваржыры» ол чорукта болур (арын 8).

Эш Сталинныҥ өөредип турары болза, аҥгыларлыг ниитилелге экономнуг хоойлуларны ажыглаар чорук кажан-даа, каяа-даа шынындала аҥгыларныы болуп чылдактыг болур, ооҥ кадында экономнуг хоойлуларны ниитилелдиҥ эрге-ажыктарынга ажыглаарының тук тудукчузу болза, мурнакчы аҥгы болур, ынчаарга эргижиреп кыраан аҥгылар аҥаа удурланыышкын көргүзер апаар. Ол удурланыышкынны ажып эрттип шыдаар ниитиниҥ күжү херек.

«Бүдүрүкчү күштериҥ характеринге бүдүрүлге харылзааларының ыяавыла дүгжүрүнүҥ экономнуг хоойлузунга даянмышаан, совет эрге-чагырга бүдүрүлгениҥ чепсекхерекселдериҥ ниитижиткен, оларны бүгү улустуҥ өнчүзү болдурган болгаш ооҥ-биле мөлчүлге системазын узуткаан, ажыл-агыйныҥ социалистиг хевирин тургускан»—деп эш Сталин айтып турар (арын 7).

Совет эрге-чагырга ниитилелдиҥ эрги күштерин чылча шапкан болгаш бүдүрүкчү күштериҥ характеринге бүдүрүлге харылзааларының ыяавыла дүгжүрүнүҥ экономнуг хоойлузунга бисте долу делгемни алган. Бүдүрүлгениҥ чаа, социалистиг харылзаалары— мөлчүлгеден хостуг ажылдакчыларныҥ эш хуузу-биле кады ажылдажылгазынын болгаш бот-бодунга социалистиг дузалажырының харылзаалары болза, бистиҥ чуртувустуҥ бүдүрүкчү күштериниҥ чайгылыш чок дүрген хөгжүүрүнүҥ күүлүг шимчедикчизи болуп турар.

Бүдүрүкчү күштериҥ характеринге бүдүрүлге харылзааларының ыяавыла дүгжүрүнүҥ экономнуг хоойлузун эш Сталинныҥ ажытканы болгаш төөгүлүг янзы-бүрү үелерде ол хоойлунуҥ илерээрин, ажыглатырарын анализтээни революстуг теорияга болгаш практика-га кайгамчык улуг ужур-дузалыг, олар болза, капиталистиг мөлчүлгениҥ дарлалындан бодунуҥ хосталырының оруун эрги бүдүрүлге харылзааларын узуткаарының болгаш чаа бүдүрүлге харылзааларын бадыткап тургузарының оруун капиталистиг чурттарныҥ ажылчын ангызынга болгаш ажылчы массаларынга айтып берип турар.

II.

Эртемге марксисчи политиктиг экономияны чаа, дээди чадаже депшидип үндүрген эҥ улуг салыышкын болза, амгы үениҥ капитализмниҥ кол экономнуг хоойлузун болгаш социализмниҥ кол экономнуг хоойлузун эш И. В. Сталинныҥ ажытканы болур.

Капитализмниҥ кол экономнуг хоойлузу болза, бүдүрүлгениҥ хөгжүлдезиниҥ кандыг-бир тускай шинчилерин азы кандыг-бир тускай чорудулгаларын эвес, а харын ол хөгжүлдениҥ бүгү-ле кол талаларын болгаш кол чорудулгаларын тодаргайлаар турар шак ындыг хоойлу болур деп эш Сталин өөредип турар. Экономнуг кол хоойлу ниитиниҥ бүдүрүлгезиниҥ ылаптыг утка-шынарын, ооҥ иштики утказын тодарадып турар.

Монополистиг капитализм ортумак кончаага ханып шыдавас, а эҥ-не хөй кончааны негээр деп үвени эш Сталин амгы үениҥ империализминиҥ хөгжүлдезин эртем ёзугаар анализтээринге үндезилээш көргүскен. Амгы үениҥ монополистиг капитализминиҥ байдалынга ниитиниҥ бүдүрүлгезиниҥ хөгжүлдези эҥ улуг хемчээлдиг кончааны империалистериҥ алыр дээринге бүрүн чагыртканы.

Ону барымдаалап көргеш, эш Сталин амгы үениҥ капитализминиҥ кол экономнуг хоойлузун ажыткан. Амгы үениҥ капитализминиҥ кол экономнуг хоойлузунуҥ кол шинчилери болгаш негелделери болза, «ук чурттуҥ чонунуҥ хөй кезиин мөлчүүрүнүҥ, хоозурадырының болгаш ядарадырының аргазы-биле өске чурттарныҥ, ылаҥгыя хожуданган чурттарныҥ улустарын кулданырының болгаш үргүлчү дээрбедээрининиҥ аргазы-биле, адактыҥ сөөлүнде, эҥ бедик кончааларны хандырар кылдыр ажыглатынар дайынарныҥ болгаш улус ажыл-агыйын милитаризастаарының аргазы-биле эҥ максималдыг капиталистиг кончааны хандырары болур»—деп эш Сталин айтып турар (арын 38).

И. В. Сталинныҥ тодаргайлааны амгы үениҥ капитализминиҥ кол экономнуг хоойлузу монополистиг капитализминиҥ утка-шынарын тодарадып, буржуаз ниитилелдиҥ экономнуг амыдыралында болуп турар чорудулгаларныҥ аҥгы талазы-биле иштики утказын ажыдып турар. Ол болза, ам империалистиг күрүнелериҥ чорудуп турары агрессия болгаш дээрбедел политиказыныҥ үндезин дазылдарын тайылбырлап турар.

Эҥ бедик кончааларже чүткүвүшаан, АКШ-тыҥ монополиялары өске улустарны хоозурадып, кулданып, Кореяда дээрбечи дайынны чорудуп, делегейниҥ чаа дайынын белеткеп турарлар. Амгы үениҥ капитализминиҥ кол экономнуг хоойлузунуҥ хөделиишкини ниитиниҥ кризизиниҥ ханылаарынга, ооҥ бүгү чөрүлдээлериниҥ чайлаш чок өзеринге болгаш чидигленирингe чедирип турар.

Бистиҥ социализм тиилээн чуртувус шуут-ла өске байдалда туруп турар. Социалистиг бүдүрүлгениҥ сорулгазы болза, кончаа эвес, а харын негелде-хереглелдерлиг кижи, тодаргайлаарга ооҥ материалдыг болгаш культуралыг негелделерин хандырары болур деп эш Сталин айтып турар. Мооҥ ужурунда социализмниҥ кол экономнуг хоойлузунуҥ боттуг чугула шинчи-шынарлары болгаш негелделери болза «дээди техникага үндезилээш, социалистиг бүдүрүлгени үзүктел чокка өстүрүп болгаш болбаазырадып тургаш, бүгү ниитилелдиҥ үргүлчү өзүп турар материалдыг база культуралыг негелделерин максималдыг хандырып бээри болур» (арын 40).

Бистиҥ чуртувуска сталинчы беш чылдарны боттандырганының кайгамчыктыг чаагай түннелдери болза, социализмниҥ кол экономнуг хоойлузунуҥ хөделиишкининиҥ тодаргай илерээшкини болуп турар. Сталинчы беш чылдар, бистиҥ Төрээн чуртувустуҥ арнын өскертип чаарткаш, улус массаларныҥ материалдыг чаагай байдалының болгаш культуралыг деннелиниҥ шапкын өзүлдезин хандырган.

Социализмниҥ кол экономнуг хоойлузу капитализмниҥ мурнунга социализмниҥ улуг артык күштерин илергейлеп турар. Ол болза, бистиҥ чуртувустуҥ экономнуг хөгжүлдезиниҥ капиталистиг чурттарныҥ экономнуг хөгжүлдезинден принципиалдыг үндезин ылгалын: максималдыг кончааларны хандырарының орнунга —ниитилелдиҥ материалдыг болгаш культуралыг негелделерин максималдыг хандырып бээрин, бүдүрүлгениҥ көдүрлүүшкүнден кризисче, кризистен көдүрлүүшкүнче үзүктелиишкиннинг хөгжүлдезиниҥ орнунга—бүдүрүлгениҥ үзүктел чок өзүлдезин айтып турар. Техниканыҥ хөгжүлдезинге ниитилелдиҥ бүдүрүкчү күштерин бузуп урээри-биле капсыржыр үе-үениҥ үзүктелиишкинериниҥ орнунга—дээди техникага үндезилээш, бүдүрүлгениҥ үзүктел чок сайзырангайжыышкыны болуп турар.

Социализмниҥ кол экономнуг хоойлузунуҥ хөделиишкини ниитилелдиҥ бүдүрүкчү күштериниҥ көдүрлүүнге, ооҥ чечектелиринге, ажылчы чоннарныҥ материалдыг чаагай байдалының болгаш культуралыг деннелиниҥ үзүктел чок өзеринге чедирип турар.

III.

«ССРЭ-де социализмниҥ экономнуг проблемалары» деп бодунуҥ классиктиг ажылынга эш Сталин социализм үезинде материалдыг үүлдерни ниитиниҥ бүдүреринин болгаш хуваарының хоойлуларын марксисчи экономнуг бодалда эҥ баштай-ла тодараткан болгаш эртем ёзугаар бүгү талалыг шинчилээн.

Социалистиг улуг бүдүрүлге болза, ниитиниҥ план ёзугаар организастатынган бүдүрүлгези болур. Социализм үезинде ниитиниҥ бүдүрүлгезиниҥ объективтиг хоойлузу болза, улус ажыл-агыйының план ёзугаар (пропорционалдыг) хөгжүүрүнүҥ хоойлузу болур, ол хоойлу капитализм үезиндеги бүдүрүлгениҥ конкуренциязының болгаш анархиязының хоойлузунга удурланыштыр тывылган.

Ниитиниҥ бүдүрүлгези бүдүрүлге чепсектеринде болгаш хереклелдеринде хуу өнчүге үндезиленген капитализм үезинде экономиканың хөгжүлдези деҥ хемчээлдиг эвес болгаш ала-чаягаар боттанып турар. Капиталистиг ниитилелде анархия тергиидеп турар, ынчаарга ында экономнуг хоойлулар «бодунга орукту анархияга чөрүштүр, ол анархияныҥ бодунга, ону дамчыштыр өттүр салып ап турар,—деп Энгельс бижээн.—Ол хоойлулар ниитиниҥ арткан карачаҥгыс харылзаа хевирлеринде — солчуушкунда—илергейлетинип үнүп турар болгаш тус-тус бүдүрүкчүлерге конкуренцияныҥ албадакчы хоойлулары хамаарыштыр хөделип турар». («Анти-Дюринг», Күрполитиздат, 1952 чыл, арыннар 255—256).

Эш Сталинныҥ өөредип турары болза, бистиҥ чуртувуска улус ажыл-агыйының план ёзугаар хөгжүлдезиниҥ хоойлузу конкуренцияныҥ болгаш ажыл-агый анархиязының хоойлузунуҥ күжүн чидиргениҥ соонда бүдүрүлгениҥ хереклелдерин ниитилештиргениниҥ суурунга тывылган. Ол хоойлу болза, социалистиг улус ажыл-агыйын улус ажыл-агыйының үүгле план ёзугаар хөгжүлдезинге үндезилээш чорудуп болур болган ужурунда хөделип кирген.

ССРЭ-ниҥ улус ажыл-агыйын план ёзугаар (пропорционалдыг) хөгжүдериниҥ объективтиг экономнуг хоойлузу ниитиниҥ бүдүрүлгезин шын планнаар арганы бистиҥ күрүне органнарывыска берип турар деп эш Сталин өөреткен. Ынчаарга болдунар арганы боттуг үүл-биле холуп болбас. Ол болдунар арганы боттуг үүл болдурар төлээде, ол экономнуг хоойлуну өөренири, ону шиҥгээдип алыры, керекти бүрүн билип тура ону ажыглап хереглээри тоҥ чугула: ол хоойлунуҥ негелделерин долузу-биле илередип көргүзүп турар шак ындыг планнарны тургузар херек.

Улус ажыл-агыйының планныг хөгжүлдезиниҥ хоойлузун социализмниҥ кол экономнуг хоойлузу дигилээр чамдык экономистерниҥ бодалдарының шын эвезин эш Сталин ооҥ-биле кады көргүскен. Ажыл-агыйының планныг хөгжүлдези чогум кандыг сорулгаларныҥ өмүнээзинден чорутунарыл дээрзинге улус ажыл-агыйының планныг хөгжүлдезиниҥ хоойлузу боду чаягаар харыы берип шыдавас. Ол сорулга кол экономнуг хоойлуда бактаатынып турар. Мооҥ ужурунда улус ажыл-агыйының планныг хөгжүлдезиниҥ хоойлузунуҥ хөделиишкиннери, бир эвес олар социализмниҥ кол экономнуг хоойлузунга даянып турар болза, ам долу делгеми-биле хөгжүп болур.

«ССРЭ-де социализмниҥ экономнуг проблемалары» деп генийлиг ажылында эш Сталин социализм үезинде бараан бүдүрүлгезиниҥ, үне хоойлузунуҥ дугайында айтырыгны онза тодазы-биле, эртем ёзугаар ханызы-биле тайылбырлап турар.

Социалистиг революцияныҥ тиилээниниҥ соонда хоорай биле көдээниҥ, үлетпүр-биле көдээ ажыл-агыйының экономнуг харылзааларын быжыглаарда бараан бүдүрүлгезин садыглаашкын дамчыштыр солчуушкунга үндезилээш, элээн үе иштинде хевээр артырарының эҥ чугулазының дугайында В. И. Лениниҥ айтыышкын үүлүн хөгжүтпүшаан, эш Сталин социализм үезинде бараан бүдүрүлгезиниҥ экономнуг үндезиннерин ажыдып тодараткан болгаш ооҥ онзагай байдалдарын бүгү тала-биле тайылбырлаан.

Бистиҥ чуртувуста социалистиг бүдүрүлгениҥ күрүнениҥ (бүгү улустуҥ) болгаш колхозтуҥ деп ийи кол хевири бар болуп турар. Күрүнениҥ бүдүрүлге черлеринге бүдүрүлгениҥ хереклелери болгаш бүдүрүлгениҥ продукциязы бүгү улустуҥ өнчүзү болуп турар. Колхозтарныҥ бүдүрүлге черлеринде бүдүрүлгениҥ хереклелери (чер, машиналар) күрүнеге хамааржып турза-даа, ынчалзажок мында бүдүрүлгениҥ продукциязы, колхозчуларныҥ күш-ажылының түннели болганда, колхозтарныҥ өнчүзү болур, олар боттарының продукцияларын бараанар хевиринден өскээр чорудар хөөнү чоктар.

Хоорай-биле бараанарныындан аҥгы, садыглажыышкын дамчыштыр орнаашкынныындан аҥгы өске экономнуг харылзааларны колхозтар амгы үеде хүлээвестер,—деп эш Сталин бижип турар.—Мынчангаш бараан бүдүрүлгези болгаш бараан эргилдези болза, бисте амгы үеде чижеглеп көөрге, бараан эргилдезин бүгү хемчег-биле нептередириниҥ эргежок чугулазын үжен чыл мурнунда Лениниҥ чарлап үндүрген үезиндээзи дег, шак-ла ындыг эргежок чугула үүл болур («ССРЭ-де социализмниҥ экономнуг проблемалары», Күрполитиздат, 1952 ч. арыннар 16—17).

Ынчалза-даа, бистиҥ бараан бүдүрүлгевис анаа бараан бүдүрүлгези эвес, харын онза бүдүштүг бараан бүдүрүлгези, капиталистери чок бараан бүдүрүлгези болур, ол бараан бүдүрүлгези колдуунда катышкан социалистиг бүдүрүкчүлериниҥ (күрүне, колхозтар, кооперация) бараанны-биле ажылдап турар болгаш хөделир девискээри-биле кызыгаарлатынган. Бүдүрүлгениҥ бүгү-ле кол, шиитпирлиг хереклелдери бисте бараанар эвес, олар садыглатынмас, харын оларны күрүне бодунуҥ бүдүрүлге черлериниҥ ортузунга хуваап турар. Совет күрүне бүдүрүлгениҥ хереклелдерин үлетпүрүҥ болгаш транспорттуг бүдүрүлге черлеринге, совхозтарга болгаш МТС-терге шилчидип бергеш, ол хереклелдериниҥ ээзи-өнчүтени болур эргезин чидирбес, ол черлериниҥ директорлары болза, күрүне планнарын күүседир сорулгаларга бүдүрүлгениҥ хереклелдерин ажыглаар талазы-биле күрүнениҥ төлээлекчилери болуп турарлар. Чүгле даштыкы садыгныҥ талазынга бистиҥ бүдүрүлге хереклелдеривис шынап-ла бараанар болуп турар.

Бараан бүдүрүлгези бистиҥ чуртувуста артып турар-даа болза, капитализмге ол чедирип келбес болгаш чедирип кээп шыдавас-даа. Ону капиталистиг бараан бүдүрүлгези-биле дөмей көрүп болбас деп эш Сталин өөредип турар. Бир эвес бүдүрүлгениҥ хереклелдеринге хуу өнчү турар болза, бир эвес ажылчын күжүн капиталистиҥ садып ап, бүдүрүлге чорудулгазында мөлчүп шыдаары бараан кылдыр рынокче үнүп турар болза, тодаргайлаарга хөлезиленикчи ажылчыннарны мөлчүүрүнүҥ системазы чуртка турарының байдалдары бар болза, бараан бүдүрүлгези капитализмге ам чедирер. Ындыг байдалдар бистиҥ чуртувуста [illegible] да-ла чок болган. Бараан бүд[illegible]гези, капитализмге чедире бер[illegible] социализмге элээн үениҥ дургуз[illegible] бараалган болур, чүге дээрге, б[illegible] бараан бүдүрүлгезиниҥ капита[illegible]тиг байдалдардаазы дег, кызы[illegible]латынмас болгаш бүгүдени х[illegible]тудуп турар ындыг нептерээш[illegible] бисте чок. Бүдүрүлгениҥ херекс[illegible]ринге ниитиниҥ өнчүзү, хөлезиле[illegible]чи күш-ажыл системазын бо[illegible] мөлчүлгениҥ системазын узутка[illegible] дээн чижектиг эконом талазы-б[illegible] шак ындыг шиитпирлиг байдалд[illegible]ның ачызында бисте бараан бү[illegible]рүлгези шыҥгыы хемчээлдерде т[illegible]густунган.

Боду «акша ажыл-агыйлыг» б[illegible]раан саарылгазы улус ажыл-агы[illegible]ының херек чок элементизи болу[illegible]чиде бээр деп эш Сталин айтып ту[illegible]рар. Ынчалзажок бүдүрүлгениҥ ийи кол сектору амдыызында артып ка[illegible]лып турда, бараан бүдүрүлгези болгаш бараан саарылгазы болза, бистиҥ улус ажыл-агыйыбыстың систе-мазынга тоҥ чугула болгаш кончуг ажыктыг үүл болуп күштүг артар ужурлуг.

Эш Сталин бодунуҥ ажылынга социализм үезинде үне хоойлузунуҥ ужур-утказын ханы ажыткан болгаш ооҥ хөделииниҥ девискээрин көргүскен. Эш Сталинныҥ айтып турары болза, бистиҥ чуртувуста үне хоойлузунуҥ хөделиишкини бараан бүдүрүлгези-биле, хереглелдиҥ продуктулары бисте барааннар кылдыр үнүп турар ол объективтиг экономнуг факт-биле холбашкан.

Эш Сталинныҥ айтып турары болза, үне хоойлузунуҥ хөделириниҥ девискээри бисте бирги ээлчегде бараан саарылгазынга садыглаашкын дамчыштыр барааннарны солчуурунга, кол нуруузунда-ла бот хереглелдиҥ барааннарын солчурунга нептереп турар. Ол талага үне хоойлузу таарыштырыкчы болур рольду чамдык хемчээл-биле бодунга артырып турар. Социалистиг бүдүрүлгеге үне хоойлузунуҥ таарыштырыкчы болур ужур-дузазы чок болуп турар. Ынчалза-даа, бүдүрүлгеге ол дөгүм болуп турар, чүге дээрге бүдүрүлге чорудулгазында ажылчын күжүнүҥ чарыгдалдарын дуглаарынга тоҥ чугула хереглел продуктулары бисте үне хоойлузунуҥ хөделиишкининге кирер барааннар кылдыр бүдүртүнүп, сайгартынып турар болгай. Үне хоойлузу социалистиг бүдүрүлге черлеринде ажыл-агый санажылгазын быжыглаарының тоҥ чугулазын бадыткап, камналганың чурумун эҥ шыҥгыы сагыырын, продукцияныҥ бот-үнезин чиигедирин болгаш өскедаа үүлдерни негеп турар.

Мооҥ ужурунда бистиҥ бүдүрүлге черлеривис үне хоойлузун барымдаалавайн барып шыдавас болгаш барымдаалавайн барбас-даа ужурлуг. Үне хоойлузу бистиҥ ажыл-агыйжыларывыстан бүдүрүлгени ажыктыг кылдыр чорударын негеп, оларны сагылга-чурумчудуп, бүдүрүлгеде боттуг үүлдерни барымдаалаар кылдыр оларны албадап, бүдүрүлгениҥ аргаларын экижидерин, бүдүрүлгениҥ иштинде илеревейн чыдар чажыт кур-хөреҥгилерни дилеп тыварын болгаш ажыглаарын ажыл-агыйжылардан негеп турар.

Үениҥ хоойлузу бисте бүдүрүлгениҥ таарыштырыкчызы болур рольду ойнавайн турар болгаш ойнап шыдавас, чүге дээрге үениҥ хоойлузунуҥ хөделир девискээри, бараан бүдүрүлгезиниҥ хөделир девискээри ышкаш, бисте шыҥгыы кызыгаарлатынган болгаш чогуур хемчээлде тургустунган. Үениҥ хоойлузунуҥ хөделир девискээри бистиҥ чуртувуста бүдүрүлгениҥ хереклелдеринге ниити өнчүүнүҥ бар чоруу-биле улус ажыл-агыйының план ёзугаар (пропорционалдыг) хөгжүлдезиниҥ хоойлузунуҥ хөделиишкини-биле, харын ынчаарга, бистиҥ күрүне планнарывыс-биле-даа кызыгаарлатынып турар.

Үениҥ хоойлузу төөгү хөгжүлдезиниҥ бүгү-ле үелеринге албан тааржыр кезээдеги хоойлу эвес деп үвени, бараан бүдүрүлгези чиде бээрге, янзы-бүрү хевирлерлиг үне-даа, үениҥ хоойлузу-даа чиде бээр деп үвени эш Сталин тодаргай бадыткап көргүскен.

Г. ЕВСТАФЬЕВ.

(Уланчылыг).

ССРЭ-ниң Даштыкы Херектер Министерствозунда

Бо чылдың декабрьның 10-да АКШ-тың ССРЭ-де Херектеринге Түр Бүзүретирген дээрги О' Шонесси ССРЭ-ниң Даштыкы Херектер Министриниң оралакчызы Я. А. Маликке нота чоруткан. «С-47» деп америк шериг транспорт самолёдун оон иштинге чораан чүүлдери-биле кады эгидип бээриниң дугайында АКШ-тың чазааның негелдезин ол нотада киирген.

Нотада айыткан самолёт 1951 чылдың ноябрь 19-та венгер кызыгаарны үреп, тайбың керээзин ёзугаар Венгрияда турар совет ужаруулдуң эргезинде турар зонаже ергуп кирип келген болгаш ону от дежурный истребительдер Вейн девискээринге хондуруп-кан алдингир болгай.

Я. А. Малик үстүнде айыткан нотаны дээрги О' Шонессиге мооң адаанда үделге чагаа-биле дедир эгидип берген.

«Моон-биле кады силериң декабрь 10-дагы № 473 нотаңарны чогуур черинден өскээр келген нота кылдыр дедир эгиттим, чүге дээрге, ол болза, 1951 чылдың ноябрьда Венгер Улус Республиканың күрүпе кызыгаарын үрээн болгаш Будапештиниң шериг трибуналының шиитпирлери-биле кады венгер эрге-чагыргаларга хураатырган «С-74» деп америк шериг транспорт самолёдунуң дугайында айтырыгга хамааржып турар нота-дыр».

Сумулар Советтериниң даргаларының болгаш секретарьларының семинары

...ны чоннар депутаттарының ... район Совединиң күүсको... та чаа районда сумулар Со...ниң даргаларының болгаш ...рьларының семинарын эрт...

...семинарга сумулар Советтери... 1953 чылда бюджединиң күүседе...ин организастаар хемчеглер бол...ш көдээ чоннуң 1953 чылда бот-онаалга үндүрүүн эрттирер дугайын чугаалашкан. Оон ыңай Ак-Туруг суму Совединиң секретары эш Данзырын, Булуң-Терек суму Совединиң секретары эш Чыпсын олар бот-онаалга үндүрүүнүң талазы-биле боттарының ажылының дуржулгазын семинарга чугаалааннар.

Х. КУНГА.

Районда эки бөлгүмнериң бирээзи

Кызыл-Тайга сумузунда бижик өөредилгези Барыын-Хемчик районнуң өске сумуларындан дээре чоруп турар. Бижикти багай билирлерден тургустунган 20 кижиклиг бөлгүмнү ында школа башкызы эш Даваа-Самбуу неделя санында доктаамал башкылап турар.

Бижик билбестериниң тускай бөлгүмүн Эзим-Адаа деп черде база организастаан. Оларны культармейжи эш Доржу-Белек өөредиг турар. Кайы-даа бөлгүмнериниң дыңнакчылары кичээл шагындан озалдаас, кызымак өөренип турар

Политшколаның ажылы соксаан

Өвүр районнуң Солчур эге школазында партияның политшколазы тургустунган. Политшколаның өөренилгези чорувайн турар, өөредилге чылы эгелээнден бээр үгле чаңгыс катап чыглып кичээлдээн.

Пропагандист эш Кончуг-оол политшколаның өөредилгезин башкарып чорударынче сагыш салбайн турар. Политшколаның ажылынче КПСС райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизи база-ла сагыш салбайн турар.

В. ТОПУЙ-ООЛ.

„ШЫННЫҢ“ МАТЕРИАЛДАРЫНЫҢ ИЗИ-БИЛЕ

„Бижик өөредилгезиниң ажылын экижидер“

Бо чылдың октябрь 4-те үнген № 208 «Шын» созунга Барыын-Хемчик районнуң Кара-Хөл сумузунда бижик өөредилгезиниң багай чоруп турарын болгаш суму Совединиң даргазы эш Чымбаның бижик өөредилгезиниң дугайында сагыш салбайн турарын бижээн.

Бижитинген чүүлдү Барыын-Хемчик райкүүском хынап көөрге шын болган. Ынчангаш Чымбаның четпестерин ажылчы чоннар депутаттарының район Совединиң күүскомунга чугаалашкаш, аңаа шыңгыы сагындырыгны бербишаан, бижик өөредилгезин кыска хуусаада экижидер дугайын дааскан деп Барыын-Хемчик райкүүскомунуң даргазының оралакчызы эш Красный «Шынның» редакциязынга харыылаан.

Кызыл хоорайның бүдүрүлге ажылдакчыларының хуралы

КПСС-тиң хоорай комитединиң болгаш областың профэвилел Чөвүлелиниң организастааны-биле хоорайның үлетпүр бүдүрүлге, транспорт болгаш харылзаа ажылдакчыларының хуралы болуп эрткен.

Хуралдың киржикчилери КПСС-тиң Тыва обкомунуң секретары, партияның XIX съездиниң делегады эш **Токаның** Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XIX съездизиниң ажылының түннелдериниң болгаш бүдүрүлге ажылдакчыларының сорулгаларының дугайында илеткелин улуг кичээнгей-биле дыңнааннар.

Эш Тока бодунуң илеткелинге,— Партияның XIX съездизи болза, бистиң партиявыстың бузулбас чаңгыс эвиниң, оон ленинчи-сталинчы Төп Комитедин болгаш ынак баштыңчы болгаш башкы эш Сталинны долгандыр сырый катышканының эң көскү барымдаазы болган —деп чугаалаан. Оон ыңай илеткелчи:— Съездиниң шиитпирлери болгаш съездиниң түннел хуралынга эш Сталинның чугаазы, база съездиниң мурнуу чарыында парлалгага үнген эш Сталинның «ССРЭ-де социализмниң экономнуг проблемалары» деп гениальдыг ажылы совет улустуң коммунизмче бурунгаар оруун марксизм-ленинизмниң идейи-биле чырыдып берип турар. Эш Сталинның классиктиг чаа чогаалы болза, марксисчи-ленинчи эртемниң эртинезинге эң улуг салыышкын болур. Эш **Сталин** болза, коммунистиг ниитилелдиң тургузуушкунунуң теориялыг болгаш практиктиг проблемаларын шиитпирлээрин гениальдыы-биле айтып, социализмден коммунизмче чоорту шилчилгениң оруктарын ханызы-биле болгаш эртем ёзугаар тодаргайлаан — деп чугаалаан.

Илеткелчи оон ыңай хоорайның үлетпүр бүдүрүлге, транспорт болгаш харылзаа организацияларының ажылының байдалын тодаргайы-биле характеристикалап чугаалаан. Хоорайның бүдүрүлгелери он айларның программазын ниити продукцияларның талазы-биле 100,2 хуу, бараанныг продукцияларның талазы-биле 101,9 хуу күүсеткен.

Хоорайның бүдүрүлгелериндe сапог мастерскаязы, алгы заводу, дааранылга комбинады болгаш чамдык өске-даа бүдүрүлгелер эки ажылдап турарын айытпышаан, Кызылдың туйбу заводу, ыяш заводу, автотранспорт конторазы болгаш өске-даа чамдык бүдүрүлгелериң дыка четпес ажылдап турарын, ол организацияларның удуртукчулары боттарының ажыл-чорудулгазын партияның XIX съездизиниң шиитпирлерин ёзугаар эде тургузуп ап шыдаваны канчап-даа таарышпас дээрзин демдеглээн болгаш бешки беш чылдың планының талазы-биле съездиниң директиваларын чедиишкинниг күүседириниң боттуг хемчеглерин айыткан.

Эш Токаның илеткелиниң талазы-биле санал шүгүмчүлелдер калбаргаан.

Кызылдың автотранспорт конторазында чүс муңчу чолаачы эш **Панасюранын** бодунуң саналынга чугаалааны болза:—Бистин транспортчуларның коллективинде адачурттуң кайгамчыктыг машиналары болгаш ону чорудуп билир мергежилдиг чолаачылар, база септелгениң болгаш өске-даа ажылдарның мастерлери бар. Ындыг туруп турда, контораның начальниги эш Жигалёв биле кол инженер эш Ружников оларның организастыг болгаш техниктиг удуртулганы хандырып шыдавайн турарындан коллективтиң ажылында улуг четпестер бар болуп турарын шүгүмчүлээш, автопарктың ажыктыг ажыглалының дугайында бодунуң боттуг саналын берген.

«Тыва тудуг» трестизинде бызаңчы эш **Дресвянников** бодунуң саналынга трестиң ажылында организастыг-даа, техниктиг-даа удуртулга талазы-биле четпестерни шүгүмчүлээн.—Трестиң удуртукчулары тудугжуларны ажылчыннарга болгаш албан-хаакчыттарга чурттарга бажыңнарын хөйнү туттурарынче, база школаларны болгаш өске-даа улуг тудугларны тургустурарынче киреринiң орнунга чамдыкта тудуг материалын белеткеп албаанындан хей тургузар болгаш улуг мергежил чок ажылчыннар кылыр үүрмек ажылдарже киирип турар шын эвес практика барын илередип шүгүмчүлээн.

Кызылдың алгы заводунуң директору эш **Скороходов** областың чурт үлетпүрүнүң организастыг болгаш техниктиг удуртулга талазы-биле улуг четпестерин илередип шүгүмчүлээн. — Областың чурт үлетпүрүнүң эргезинде ажылдап турар хандырылга килдизи кандыг-даа ажыл кылбайн, харын-даа оларга берген машиналарны ажыглалдан шуут үндүр үреп каап турары күрүнеге улур кем-буруулуг чорук болур—деп эш Скороходов чугаалаан.

Эш Токаның илеткелиниң талазы-биле оон-даа өске 6 кижи санал берген.

Түннелинде хоорайның үлетпүр бүдүрүлге, транспорт болгаш харылзаа организацияларының ажылын партияның XIX съездизиниң шиитпирлерин хандырып шыдаар бедик леннелче көдүрериниче угланган шиитпирни хуралдан хүлээп алган.

ӨЛҮК БЕЛЕТКЕЛИНИҢ ПЛАНЫН КҮҮСЕДИР

Ан-өлүк белеткээриниң планын шевергин күүседир чорук Төрээн чуртунуң күчү-шыдалын улам быжыдарынга, колхозчу чаагай амыдыралдың чечектелиишкининге чугула айтырыгның бирээзи. Улус ажылагыйының хөгжүлдезинге холбашкан сезоннуг ол кампания ажылын Барыын-Хемчик районнуң партия, совет организациялары четпес удуртуп турар.

Аңчыларның аъттаныышкыны бо чылын организас чок болган, харын чамдык колхозтарның даргалары партияның, күрүнениң ол чугула ажылынга колхозчу аңчыларны киириштиреринден шуут чөрүшкен. Ол ышкаш элээн хөй колхозтарның удуртукчулары чардынган аңныыр керээлерин күүсетпээн.

Аңныыр сезону эгелээнинден бээр 2 айларның дургузунда азы аңныырның баштайгы таарымчалыг үези эрткиже Барыын-Хемчик район ан-өлүк белетекээриниң планын үгле 46 хуу күүсеткен. Ылаңгыя «Большевик», Ворошилов аттыг колхозтар өлүк талазы-биле чарган керээзинге күүселде кылдыр бо аразында чаңгыс-даа рубльдиң өлүүн киирбээн.

Районнуң «Заготживсырьё» черибиле чарган аңныыр керээзин «Победа» колхоз үгла 3.5 хуу, «Кызыл тараачын»—1,8 хуу, «Комсомол 30 чылы»—1,3 хуу күүсеткен. Ол болза, организастыг үнүүшкүн-биле эвес, а колхозчу аңчыларның бот-сонуургалдыг аңналгазындан боттанганын айтыр херек.

Бо айтырыгның мындыг онза хожудаашкында чоруп турарының кол чылдагааны, районнуң «Заготживсырьё» черинiң чөгенчиг удуртулгазы-биле тайылбырлатынар. Ол черниң директору эш Григорьев, оон сумуларда агентилери чоннуң ортузунга тайылбыр ажылын чорутпайн, аңчыларның бригадаларын эвилелдээр, оларны аъткарып организастаар хемчеглерни албайн келген.

Районнуң чыл бүрү-ле элбекшилдиг тывышка чаңчыккан аңчылары бот сонуургалдыг аъттангылаан. Белеткел четпес болганындан олар үгле чокку тайгаларга эвээш үелерде аннаар аргалыг болганнар. Оларны-даа, ылаңгыя керээлиг бригадаларны удуртур ажыл районда багай тургустунган.

«Райзаготживсырье» черинiң Шекпээрде агентизи Сенгилдиг, Кызыл-Тайгада—Дамраң, Эрги-Барлыкта—Конгар олар белеткел планнарын күүседиринче угланган хемчеглерни албайн, онаашкан хүлээлгелеринге ак-сеткилдиг эвес болуп турда, ол суму Советтериниң даргалары, ында парторганизациялының секретарьлары кандыг-даа удуртулга бербейн турары шын эвес.

М. БУГАЛДАЙ.

Иениң сагыш салыышкыны

Келир үениң салгакчыларының коммунистиг кижизидилгезинге адаениң ролю улуг. Бичии уруглар эртемниң үндезинин бирги класстан эгелеп быжыы-биле шингээдип алырынга школадан дашкаар үеде бажыңга таарымчалыг байдалды тургузары чугула. Ол дугайын Эрзин районнуң Качыкта «Совет кызыгааржы» колхозта школаның бирги клазының өөреникчизиниң иези Долгар эки билген.

Уруунуң эки өөренирин ол күзеңаңаа таарымчалыг байдалды бажыында тургускан. Таарымчалыг байдалды тургусканындан Клара бирги улдунда бүгү эртемнерге тергиин эки өөредилгелиг болган.

Клараның иези класстың башкызы-биле үргүлчү харылзажып, уруунуң эки өөрениринге чүү негетинерин башкыдан айтырып ап турар.

Ол ышкаш ада-иелер мында хөй. Олар шупту биче салгакчыларны культурлуг, бедик билиглиг хамаатылар кылдыр кижизидер дээш бүгү күштү, кичээнгейни уругларының эки өөредилгелиг болурунче салып турар.

О. ДАМБА.

Солун тарадылгазы багай

Чөөн-Хемчик районнуң Хорум-Дагда Жданов аттыг колхозта почта дажылгазы багай чоруп турар.

Солун, сеткүүлдерни чагыткан ээлеринге тарадыры-биле колхоз санакчызы комсомолчу Сендажыны тургускан, а эш Сендажы ол хүлээлгезин багай күүседип, келген солуннарны бодунуң шкафында долдур шыгжап алгаш, ээлеринге чедирбейн турар.

Колхозта солун тарадылгазын экижидер талазы-биле колхоз баштаар черден, ында партия, комсомол организациялары кандыг-даа хемчег албайн турар.

Чоннуң чагыткан солуннарын чогуур өй-шанда ээлеринге чедирер ажылды экижидери негетинип турар.

С. ДҮКЕЙ-ООЛ.

Төрээн дыл башкылаашкынында четпестерни узуткаар

Эге школага дыл талазы-биле ажылдың бир кол бөлүү болза, номчулга болур. Номчаан болгаш көрген чүүлү-биле холбаштыр номчулга болгаш беседаның дузазы-биле өөреникчилер боттарын долгандыр туруп турар чүүлдериниң дугайында билиглерни бодалынга быжыктырып, боттарының сөзүн байлакшыдар ужурлуг.

Ындыг турбужа, эге школаның номчулга кичээлдеринге дыл талазы-биле ёзулуг ханы ажылдар чоруттунмайн турар: эге школаның чамдык башкылары номчулганың техниказынче сагыш салгаш, өөреникчилериниң номчулгазының анализин кылдыртпас, словарь ажылыдаа чорутпас, номчаан чүүлүн үгле сактып чугааладыры-биле кызыгаарлап турарлар. Чижээ, Сүт-Хөл районнуң Киров аттыг колхозта эге школаның 2-ги клазының башкызы В. Монгуш «И. В. Мичуриниң садында» деп чүүлдү номчудуп турган, аңаа холбаштыр бистиң чуртувуста коммунизмниң улуг тудугларын, бойдус чаартылгазын база номчуткан чүүлүнүң иштинде чимистер аттарынга словарь ажылы чорутпаан.

Ол ышкаш Суг-Аксы чеди чыл школазының 4-кү клазының башкызы Докур-оол «Каражадаан тараачын» деп Крыловтуң баснязының кол утказын шын илеретсе-даа, хөй-ниитиниң эт-хөреңгизин социалистиг ёзу-биле көөрүнге уругларны кижизидер ажылды чорутпаан. База V-VII класстарның башкызы М. Элдик-оол «Манадып турарлар» деп одадан үзүндүнүң түннелин чугаалап тургаш, Россияга платоннар, невтоннар тыпты бээр деп Ломоносовтуң чугаазының херек кырында боттанганы—совет эртем болгаш совет эртемденнер дугайын түннеп чугаалавайн барган.

Номчуп турар текстиниң дылын болгаш утказын бодал-биле холбаштырбайн тургаш, номчулга кичээлдерин шак мынчаар чорудар чорук, билигни дамчыдып бээриниң сорулгазын болгаш бодалдың түннелин быжыктырарын өөреникчилерге берип шыдавас база өөреникчилериниң словарын байыдарын хандырбас.

Номчулганың үезинде таваржып турар билдинмес сөстерни тайылбырлавас, оларны өөреникчилерниң словарын байлакшыдарынга ажыглавас чорук бисте база эвээш эвес. Номчулганың база бир мындыг четпес үүлү бистиң школаларывыста бар: номчаан үүлүнүң дугайында беседага эмин эрттир хандыккаш, аянныг номчулгаже, оон чаңчылдарынче сагыш салбас дээш өске-даа. Шынында ол чаңчылдар чокка төрээн дылдың номулга кичээлдеринге мергежилгениң кандыг-даа ажылдары чеднишкинниг чорутунуп шыдатынмас.

Номчулга болза, өөреникчилерни коммунистиг ёзуга, совет патриотизмга, национал чоргаарланыышкынга кижизидериниң чугула чепсээ болур.

Дылдың словарылыг составының болгаш кол словарь фондузунуң база грамматиктиг тургузуунуң дугайын чугаалавышаан, олар боттарының аразында тудуш холбаалыг дээрзин эш Сталин көргүскен. Ынчаарга эш Сталинның ол айтыышкынынга дүүштүр чогуур түннелдерни школалар ам-даа чедип албаан. Школаларның практиказында словарь ажылы-биле грамматиканың аразында тода харылзаа ам-даа чок. Словарь ажылын чамдык башкылар үгле номчулга кичээлдеринге билдинмес сөстерни тайылбырлаары-биле кызыгаарлап турар. Шынында кичээлдерге тайылбырлап турар сөстерни уруглар боттарының дириг чугаазынга шоолуг ажыглавайн турарлар.

Словарь ажылы грамматиканың теоректиктиг билиинден, практиктиг ажылындан ам-даа хоорулчак. Өөреникчилериниң словарын (номчулга үезинде, изложение, сочинение бижидерин, «грамматиканың эргезинге» киирбейн турар. Ынчангаш И. В. Сталинның дыл дугайында өөредиин ёзугаар, грамматика өөредиинiң чугаа практиказынга ам-даа удуртукчу болбайн турар. Оон ужурунда грамматиканың теориязы-биле чугаа практиказының аразында тудушкак харылзаа чок, уруглар грамматиктиг дүрүмнерни ажыглап шыдавайн турар. Оон чылдагааны үгле грамматиканың теориязынче кол сагыш салгаш, практиктиг ажылдарны эвээш чорудуп турарында.

База школаларда төрээн дыл талазы-биле үгле хыналда диктантылар колдааш туруп берген, а өөредип турар шынарлыг янзы-бүрү диктантыларны (көруп бижиириниң, сагындырыгның, хостуг шилилгениң дээш өске-даа) чорутпайн турар. Чижээлээрге, Кызылдың тыва ортумак школазының эге класстарының башкылары бирги улдунда үгле хыналда диктантылар-биле кызыгаарлатынгаш, изложение, сочинение бижилгезин эвээш ийикпе азы мырыңай чорутпаан.

Шын бижилгениң өөредилгезинде теория биле практиканың харылзаазы чок: өөреникчилер шын бижилгениң дүрүмнерин шиңгээдип алза-даа, а бижилге үезинде оларны ажыглап билбес. Ынчангаш хөй чазыглар кылыр чүүлдер бар.

Чамдык башкылар чугаа кезектерин домак кежигүннери-биле будап турар чүүлдер эвээш эвес. Оон түннелинде, грамматика кичээлдеринге морфология биле синтаксистиң аразында харылзаазын шын эвес билип турар.

Эге школада грамматиктиг сайгарылга ам-даа чурумчуваан: грамматиктиг сайгарылганы шын чорудуп турар мен бе деп чүвени башкы боду безин эки билбес болганда грамматиктиг сайгарылганы шын чорударынга шаптыктыг болуп турар. Чижээ, Суг-Аскы чеди чыл школазының эге класс башкызы О. Арандю тыва дылдың чугаа кезээн эки билбес болгаш ону домак кежигүннери-биле холуй билип турар.

Чижээ, каъдык-кадык; кызар-кызар; каъдар-кадар дээн чергелиг сөстерни О. Арандю мынча деп тайылбырлаан: «кадык—аарыг эвес кижини ынчап чугаалаар бис. Каъдык—бо сөс кижиниң аарыг, кадыын илередип турар сөстен ылгалдыг. Чижээ, улус тарааны соктааш, кончуг эки чем кылып чиир. Ону чүү дээр ийик?—(Каъдык). Ынчангаш утказы ылгалдыг. Кадык—деп сөстү адаарывыска «а» деп үн чык кылдыр азы кадыг адатынар. Оон ужурунда кижиниң кадыынга демдек салбас».

Мындыг тайылбыр өөреникчилерге кандыг-даа билиг бербес, харын шуут-ла будулдурар дээрзи билдингир.

Бирги класстың башкылары бижик өөредилгезиниң кичээлдеринге чаа үннү болгаш оон үжүүн өөредиринге анализ-синтезтиг методту ажыглавайн турар. Өөренир деп турар чаа үнүнүң дугайында кандыгдаа үннүг анализти кылбайн чыда, дораан-на өөредир дээн үжүүн көргүзе бээр чүүл бар. Ынчаарга өөреникчилер ону анаа-ла хоозун шээжилээшкиниң аргазы-биле шингээдип турар. Чаа өөренген үнүнүң үжүүн эки шингээттирер талазы-биле номчулганы эвээш чорудуп турар. Чаа үн өөредир кичээлге көргүзүг материалдарын (кезинди үжүктерни, үжүк кассазын, чурукчугаштарны) база ажыглавайн турар. Мындыг чорук Сүт-Хөл районнуң Киров аттыг колхозта башкы О. Доржу, Суг-Аксы чеди чыл школазының эге клазының башкызы Сарыг-кыс оларның практиказындан көзүлген.

Үстүнде көргүскен четпестер чүүден болуп турарыл дизе, башкылар боттарының ажыл мергежилин бедитпес, кичээлдерге бодамчалыг белеткенмес. боттарының тускай болгаш нити билиин бедиринче сагыш салбас, дыл дугайында эш И. В. Сталинның өөредиин хандыр өөренмейн, ону практиктиг ажылынга ажыглавайн турарындан болуп турар.

Төрээн дыл башкыларының кол сорулгазы, чүүн-даа мурнунда-школага номчулганы чедир үнелеп көрбес чоруктан хосталыры болур. Класстан дашкаар номчулга өөреникчилериниң билиин улам алгыдар чүве болганда, класска номчулга-биле ону ыяавыла холбаштырар херек. Номчулга болгаш грамматика кичээлдеринге словарь ажылын катай чорудуп, уругларның словарын оларның дириг чугаазынга база грамматиканың эргезинге ыяавыла киириштирер.

Төрээн дыл кичээлдеринге словарь ажылы мындыг сорулгаларга чагырткан турар: а) сөстүң ужур-дузазын тайылбырлаарынга; б) домактта сөстериниң тыптып тургустунарынга; в) грамматика талазы-биле ол сөстерге дөмей өске сөстерни шилип алырынга; г) ол сөстер-биле домактар тургузарынга; д) изложение болгаш сочинениеге ол сөстерни шын ажыглаарынга дээш өске-даа. Ындыг болза-даа словарь ажылын чорудары дылды шингээдип алганы ам-даа ол эвес болур. Дылдың словарылыг составы кажан грамматиканың эргезинге киргенде үгле ынчаарда ужур-дузаны алыр. Үгле дээрге, эш Сталинның өөредии-биле алырга, дылдың словарылыг составы «дылга чыскаалдыг, уткалыг тургузугну берип турар ...грамматиканың ачызы-биле дыл кижилериниң бодалдарын дылдың материалдыг даштыкы кадынга илередип билиндирер арганы ап турар» чүве болганда.

Словарь ажылын методика талазы-биле, ылаңгыя грамматика кичээлинге словарь ажылын шын чорудары-биле башкы чүүн-даа мурнунда дыл дугайында билиг-биле, оон словарылыг составы-биле, словарылыг фонд-биле, дылдың словарылыг составының сайзыралы-биле чепсегленир ужурлуг.

Грамматиктиг сайгарылганы өөреникчилериниң чугаазының бүгү-ле практиказынга (аас-даа, бижимелдаа) ажыглаар. Аас-биле практиктиг ажыл грамматиктиг теория-биле сиңниккен турар ужурлуг. Ынчангаш грамматиктиг сайгарылганы аас-биле чорударының ужуру ында.

Кичээлге хереглээр чижектерни шилип ап тура, башкы чүүн-даа мурнунда ол чижектер ук кичээлге эрттип турар грамматиканың сорулгалары-биле дүшкен турарынче онза сагыш салыр ужурлуг. Шенелде характерлиг мергежилгелер болза, өөренип турар материал-биле тудуш холбаалыг түс-түс сөстерлиг болгаш домактарлыг болур ужурлуг. Синтаксистиг сайгарылганы сөстериниң бөлүктериниң аайы-биле чорудуп болбас: уруглар баштай кол сөс-биле сөглекчини, оон соонда кол кежигүннерге хамааржып турар ийиги черге кежигүннерин тывар ужурлуг.

Төрээн дылдың грамматиказын башкылаар талазы-биле амгы үеде башыларның мурнунда туруп турар сорулгалар болза, грамматиканың теория-биле чугаа практиказын холбаштырары, бижимел ажылдарны аргалыг-ла болза, хөй-биле чорудары болур. Төрээн дылдың кичээлинге башкы уругларны үгле грамматикага, орфографияга өөредир эвес, харын оларны коммунистиг ёзуга, совет патриотизмге кижизидип турар мен деп чүвени утпас ужурлуг.

И. ЭРГИЛ-ООЛ,

Башкылар билии бедидер институттуң методизи.

Улус демократиязының чурттарында

КПСС-тиң XIX съездизиниң материалдарын Кыдатта болгаш Польшада өренип турары

ШАНХАЙ. Кыдаттың хөй-ниитизи КПСС-тиң XIX съездизиниң документилерин болгаш материалдарын өренип турар. Ол материалдарны өренип турарларның бирги одуругларында —Кыдаттың компартиязының кежигүннери, күрүне албан черлериниң удуртукчу ажылдакчылары, бүдүрүлгениң мурнакчылары, культураның болгаш уран-чүүлдүн ажылдакчылары болуп турар.

«Цзефенжибао» солуннуң дыннадып турары-биле алырга, декабрь 9-та Шанхайга Чөөн Кыдаттың партия аппарадының болгаш Шанхайның демир орук эргелелиниң партия организацияларының ажылдакчыларының хуралы болган. Хуралга 13 муң ажыг кижи киришкен. Г. М. Маленковтуң илеткелинде болгаш КПСС-тиң XIX съездизинин өскедаа материалдарында кирип турар кол-кол айтырыгларның тайылбырлалын Кыдаттың компартиязының ТК-зының чөөн-кыдат бюрозунуң пропаганда килдизинин эргелекчизиниң оралакчызы Фын Дин кылган.

Цзянсу можуда XIX съездиниң материалдарын өөрениринче партия активиниң иштинден ноябрьның төнчүзүнге чедир 50 муң кижи эгелеп кирген деп Нанкинниң «Синьхуажибао» солуну дыннаткан.

ВАРШАВА. Польшаның парлалга агентилелиниң дыннадып турарын ёзугаар алырга, И. В. Сталинның гениалдыг чогаалынга болгаш Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XIX съездизинин шиитпирлеринге алдар кылдыр дээди өөредилге министерствозунуң эгелекчи саналын ёзугаар организастаан эртем ажылдакчыларының конференциязы доозулган. Конференцияга дээди өөредилге черлериниң экономика эртемнериниң кафедраларының, эртем-шинчилел институттарының, партия школаларының, Польшаның катышкан ажылчын партиязының Төп Комитединиң чанында эртем кадрлары белеткээриниң институдунуң, Польшаның эртемнер академиязының болгаш өске-даа черлериниң төлээлекчилери — 300 хире эртем ажылдакчылары киришкеннер.

Кыдат-совет найыралдың айының чедиишкини

ПЕКИН. «Гуанминжибао» солуннуң дыннадып турары-биле алырга, кыдат-совет найыралдың айының дургузунда кыдат-совет найыралдың Ниитилелиниң кежигүннериниң саны дыка өскен. Баштайгы медээлер ёзугаар алырга, айның хүннеринде кыдат-совет найыралдың Ниитилелинче үгле Пекинге, Тяньцзиньге, Мукденге, Шанхайга, Сианьга, Чунцинге, Кантонга 1,5 миллион кижи кирген.

Ол чеди улуг хоорайларда Ниитилелдің кежигүннериниң ниити саны амгы үеде 5 миллион кижи болуп турар.

Найырал айының хүннеринде совет-кыдат найыралдың болгаш совет улустуң амыдыралының дугайында литературага улустуң хереглели дыка улгаткан.

«Женьминьжибао» солуннуң дыннадып турарын ёзугаар алырга, үгле Соңгу-Төөн Кыдатка «Синьхуа шудянь» деп ном садыглаар компаниянның кол салбыры ноябрьда 1.600 муң экземпляр янзы-бүрү совет номнарны болгаш «КПСС-тиң XIX съездизинге И. В. Сталинның чугаазы болгаш Г. М. Маленковтуң отчёт илеткели» деп 460 муң экземпляр номнарны чагыглар ёзугаар тарадып чоруткан. Ноябрьның баштайгы он хүннериниң дургузунда «Синьхуа шудянь» компаниянның үгле 54 салбырларынче И. В. Сталинның «ССРЭ-де социализмниң экономнуг проблемалары» деп ажылынга 142 муң чагыглар кирген. В. И. Ленинниң Чыылдалыг чогаалдарынга болгаш «ВКП(б) төөгүзүнүң допчу курзунга» хереглелдер дыка улгаткан.

Румынияның ажылчы чоннары беш чыл планының хуусаа бетинде күүселдези дээш

БУХАРЕСТ. Румын Улус Республиканың тургустунганының беш чыл ою—1952 чылдың декабрь 30-ге румын улус идепкейлиг белеткеним турар. Улусчу демократияның ёзу чурумунуң чедиишкиннериниң дугайында беседаларны, илеткелдерни заводтарда, фабрикаларда, албан черлеринде болгаш суурларда чорудуп турар. Ам болур деп турар байырлалга алдар кылдыр бүдүрүлгелерниң болгаш транспорттуң ажылчыннары, инженер-техниктиг ажылдакчылары бүдүрүлгениң бедиткен хүлээлгелерни боттарынга ап турарлар.

Кызымак күш-ажылдың түннелинде, Совет Эвилелиниң акы-дунма дузаламчызының болгаш күш-ажылдың мурнакчы совет методтарын калбаа-биле ажыглаанының түннелинде бүгү көргүзүглериниң талазы-биле чыл планын завод ноябрь 24-те күүсеткен деп Арадтың станок тудар заводунуң коллективиниң румын улустуң баштынчызы Г. Георгиу-Дежтиң адынга чоруткан чагаазында бижип турар.

Арадтың станок тудугжулары боттарының бүгү күжүн өөренип көрүп, национал байырлал—декабрь 30-ге чедир келир чылдың февраль 12-де план ёзугаар көрдүнген продукцияны бүдүрүп үндүрерин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 16 хуу бедидерин, үрей кылыр чоруктарны эвээжедирин, күрүнеге 1.025 муң лейни камнап бээрин шиитпирлээннер.

Беш чыл планын хуусаа бетинде күүселири дээш социалистиг чарышка бүгү үлетпүр бүдүрүлгелериниң ажылчы чоннарының киржирин кыйырган кыйырыгны заводтуң коллективи үндүрген.

Арадтың станок тудукчуларының чагаазын Бухарестниниң, Сталин коорайның бүдүрүлгелеринде болгаш чурттуң өске-даа үлетпүр төптеринде идепкейлии-биле чугаалажып турар. Ажылчыннар Арад заводунуң коллективиниң эгелекчи чорууны чаңгыс эп-сеткил-биле үүлдүг деп көрүп, беш чыл планын хуусаа бетинде күүседир хүлээлгелерни ап турарлар.

Шахтёрлар чыл планын күүсеткен

ПРАГА. Чехословакияның телеграф агентилелиниң дамчыдып турары болза, Соколовтуң хөмүр даш бассейниниң ажык шахталарының шахтёрлары чоокта чаа беш чыл планының 4-кү чылының үлүүнүн эң сөөлгү тонна хөмүр дажын каскан. Ынчангаш Соколов бассейнинин бүгү шахталары боттарының чыл планнарын күүсеткеннер.

(СЭТА).

Улустарның тайбың камгалалының конгрезиниң ажытынганы

ВЕНА. Декабрьның 12-де ортаакы Европаның шагы-биле кежээкинин 4 шак 45 минута турда, Венадг «Концертхауз» деп Улуг концерт залынга улустарның тайбың камгалалының Конгрези ажытынган. Тайбынның эмблемалары—ак-көк пөстер-биле болгаш Конгресстин ажылында төлээлекчилери киржип турар чер бөмбүрзээниң бүгү чурттарының күрүне туктары-биле залды шимээн турган. Конгрессте 2 муң хире төлээлер чыглып келген. Төлээлериниң чамдыызы ам-даа орукта чоруп орар. Дыка хөй санныг аалчылар болгаш 150 ажыг журналистер база олуржуп турар.

Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң чингине секретары Жан Лаффит Конгресстиң президиумун 150 кижи составтыг кылдыр соңгуурун саналдаан. Конгресстиң киржикчилери президиумну чаңгыс үн-биле соңгааннар.

Конгрессти Тайбының Бүгү-делегей Чөвүлелиниң даргазы профессор Фредерик Жолио-Кюри ажыткан. Ол байыр чедирип чүве чугаалаары-биле тайбың талалакчыларының Австри Чөвүлелиниң даргазы Пастор Эрвин Кокка сөс берген.

Оон соонда улустарның тайбың камгалалының Конгрезиниң соруулгаларының дугайында эге сөстү профессор Жолио-Кюри чугаалаан. Ол индирге көстүп кээрге бүгү зал диннитти, үр үеде үзүлбес адыш часкаашкыннары-биле ужурашкан.

(СЭТА).

Тайбының аныяктар эстафетазы— Венаже орукта

Демократтыг аныяктарның Бүгү-делегей Федерациязының секретариадының медеглели

БУДАПЕШТ. Демократтыг аныяктарның Бүгү-делегей федерациязының секретариадының парлаан медеглелинде тайбының аныяктар эстафетазының чедиишкиннериң демдеглеп турар.

Бүгү делегейниң миллион-миллион аныяк кижилериниң кичээнгейи улустарның тайбың камгалалының Конгрезинче угланган болуп турар. Тайбының аныяктар эстафетазының киржикчилери Улустарның тайбың камгалалының улуг Конгрезинге чагааларны дамчыдар дээш боттарының оруун Финляндиядан, Италиядан, Великобританиядан, Болгариядан болгаш Польшадан эгелээш, Европаның бүгү чурттарын тавартыр Венаже чоруп орарлар.

Шериг албанының хуусаазынга удур удурланыышкынның адаанга ат салыышкыннарының чыылдазының күштелиишкини-биле эстафетаның оруун демдеглээн чер болур Великобританиядан үнген. Барыын чүктүн эстафетазын ноябрь 27-де Брюссельге улуг өөрүшкү-биле уткаан. Эстафетаны дамчыдып турда организастатынган канчаар-даа аажок улуг чыскаалга аныяк белгилер болгаш Англияның аныяктарының төлээлекчилери киришкен. Ноябрьның ужунда эстафетаны швейцарларга дамчыткан, олар боттарының ээлчээнде ону австрийлерге дамчыдып бергеннер. Эстафетаның оруун дургаар Швейцарияда хуралдар чорудуп, кино-чуруктар көргүзүп турар.

Бодунуң оруун Польшадан эгелээн. Төптүн эстафетазы Герман Демократтыг Республика-биле кызыгаарда турар Слубице хоорайда келген. Эстафетага Польшаның бүгү ведомстволарының аныяк төлээлекчилери чурттуң күш-ажылчы эң эки аныяктары киришкен. Польша аныяктарның тайбың дээш демиселиниң дугайын чугаалап турар, база улустарның тайбың камгалалының Конгрезиниң адынга чагаалар болгаш байыр чедириишкиннери киирген 12 муң угуулга бижиктерни воеводстволардан, үездилерден, суурлардан, албан черлеринден, школалардан үнген 8 муң ажыг эстафеталарны бүгү чуртту таварты эрттирген.

Одерде-Франкфуртка болган улуг митингиге польша аныяктарның төлээлекчилери эстафетаны аныяк немецтерге дамчыдып берген.

Соңгу чүк эстафетазының киржикчилери ноябрь 11-де Финляндиядан үнгеш, Швеция, Норвегия, Дания таварып эрткеннер. Данияның аныяктары эстафетаны Барыын Германияның аныяктарынга дамчыдып берген. Ол-ла хүн Магдебург хоорайга Барыын Германияның аныяктары эстафетаны Герман Демократтыг Республиканың аныяктарынга дамчыткан. Оон ол эстафета Герман Демократтыг Республиканы тавартыр Чехословакияже болгаш Австрияже чорупкан.

Болгар аныяктарның эстафетазы бүгү чуртту таварып эрткеш, румын аныяктарга дамчытынган, румыч аныяктар ону Венгрияның аныяктарынга дамчыткан болгаш оон ол Венаже чорупкан.

Ноябрьның 30-де Чер ортузунуң далайының эстафетазы Генуядан үнген. Ол эстафетаның киржикчилери Италияның бүгү соңгу кезээн эрткен болгаш оон соонда итали аныяктарның Ливорнодан үнген ийи дугаар бөлүү-биле катышкан. Ол эстафеталарның киржикчилери тайбының туктарын болгаш Италияның янзы-бүрү хоорайларының мэрлериниң болгаш өске-даа ажылдакчыларының ат салган чагааларын эккел чыдарлар.

Аныяктарның тайбының делегей эстафетазы ам Венаже орукта чоруп турар. Эстафетаның киржикчилери муң-муң километр черни эрткеннер. Улустарның тайбынче тура-соруун, бүгү делегейниң хөй миллион аныяктарының тура-соруун илередип турар муң-муң чагааларны олар эккел чоруурлар. Ол чагааларны улустарның тайбың камгалалының Венада ажытынган Конгрезинге дамчыдар. Ол Конгрессче бүгү делегейниң аныяк кижилериниң кичээнгейи угланган болуп турар. Бүгү делегейге тайбың дээш кижи төрелгетенниң кайгамчыктыг келир үеси дээш демиселге чер бөмбүрзээниң аныяк кижилериниң канчаар-даа аажок улуг салыышкынының дугайын ол хөй санныг чагааларда чугаалап турар.

(СЭТА).

КНО-нуң Кол Ассамблеязының чедиги сессиязы

ПЛЕНАРЛЫГ ХУРАЛДА

НЬЮ-ЙОРК. Кол Ассамблеяның декабрь 10-дагы пленарлыг хуралынга дөртку комитеттиң (хайгаарал айтырыгларының талазы-биле комитеттиң) хүлээп алганы, колониялар-лыг чурттарның эргелелинде турар бот эргелелдиг эвес девискээрлерде экономнуг болгаш социал байдалдарның дугайында информацияларны Катышкан Нациялар Организациязының алырынга хамаарышкан алды резолюцияларны үүлдүгзүнүп бадылаан.

Үстүнде айыткан девискээрлерде байдалдың дугайында эргелеп турар күрүнелерден кирер информацияларны өөренип көөрүнүң талазы-биле КНО-нуң тускай комитединиң ажылының хуусаазын доктаамал үндезинге узадырының дугайында резолюцияга Англияның, Францияның, Бельгияның, Данияның төлээлери удурланып турганнар. Ол девискээрде байдалдың дугайында КНО-да кээп турар информацияларны «шүгүмчүлелдин-биле доктаамал чугаалажып турарынга» удурланып турарын Англияның төлээлекчизи Ллойд кылыктаныышкын-биле медеглээн. Оон-биле Ллойд болза, колониялар-лыг күрүнелериниң бот эргелел чок девискээрлерде чорудуп турар колонийжи политиказын Катышкан Нациялар Организациязынга шүгүмчүлей бээринден ол күрүнелер коргуп турар дээрзин база катап көргүскен.

Ол девискээрлерде байдалдың дугайында информация талазы-биле комитеттиң ажылынга бот эргелел чок девискээрлериниң үндезин чурттакчыларның төлээлекчилериниң киржилгезиниң дугайында резолюцияга колониялар-лыг чурттарның төлээлери база удурланганнар. Колонийлеткен улустарның политиктиг, экономнуг болгаш культуралыг амыдыралынга, бот эргелелди ол улустарның долу хемчээлдин-биле чедип алырын ол улустарга айтып берип болур ындыг демдектерни чыскаап санаанын Кол Ассамблеяга бадылаарын көрүп турар резолюция база-ла Англияның, Францияның болгаш өске-даа элээн хөй чурттарның төлээлекчилериниң удурланыышкынын хайныктырган.

Сөөлгү үеде АКШ, Англия болгаш Франция колонийлеткен улустарга хоозун «бот эргелелди» тыпсып, оон соонда чалчачы чагырыкчыларын «чурт» эргечагыргазының чаглаанын адаа-биле колонийжи дарлалдың политиказын чоруду-уп турар дээрзи билдингир болгай.

Бот эргелели чок девискэ эргел... дугайында информациялар ... биле комитеттиң ол девискэ... херек кырында байдалды... пейн турар болгаш колония... күрүнелериниң үптекчи полит... чаарын оралдажып турар ил... бадыткап турар резолюция ... лелинден аңгыда бүгү резолю... төлевилелдерин ССРЭ-нин, ... нин, БССР-нин, Чехословак... болгаш Польшаның төлээлери... дүгзүнүп бадылаан. Ол төлээле... удур бадылааны үстүнде резо... цияны америк-англи бөлүк хүл... алган.

Бот эргелел чок девискээрлерин... үндезин чонунуң төлээлекчилерин информация талазы-биле комитеттиң ажылынче хандыдып киириштириниң дугайында резолюция төлевилелинге колониялар-лыг чурттарның төлээлекчилери удур бадылаан.

АКШ, Англия, Франция, Бельгия, Голландия, Австралия, Чаа Зеландия, Канада, Мурнуу-Африка Эвилели, Швеция, Норвегия, Колумбия, Дания болгаш Исландия бот эргелел чок кандыг-бир чурттуң бот эргелелдиг болур чорукту чедип алырын айтып турар демдектериниң данзызын Кол Ассамблеяның хүлээп алырының дугайында резолюция төлевилелинге база удур бадылааннар.

(СЭТА).

Британ империяның чурттарының премьер-министрлериниң конференциязының доозулганы

ЛОНДОН. Лондон радиозунуң дыннадыын ёзугаар алырга, Британ империяның чурттарының премьер-министрлериниң Лондонга болуп турган конференциязы бодунуң ажылын декабрь 11-де дооскан. Конференцияның киржикчилериниң катышкан дыннадыындан алырга, олар кандыг-даа боттуг түннелдер чедип ап шыдаваннар. Дыннадыгда билдинип турары-биле алырга, оон чылдагааны болза, Британ империяның чурттарының аразында чөрүлдээлер болгаш англи-америк чөрүлдээлер болуп турар. «Даштыкыдан киир садып алыышкыннарны чоорту чайладырын» көрүп турар планны дыннадыгда чарлап турар, ынчалзажок Британ империяның чурттары «даштыкыдан киир садып алыышкынчарны харугда күш чок болдуруп шыдаар» дээр дугайында үстүнде бадыткалынга дүүшпес үвени чугаалап турар.

Конференцияга болуп турган чөрүлдээлерни көргүспүшаан, база стерлингилер фунтузунуң эргилдезиниң дугайында АКШ-тың туруштуг негелдезин барымдаалавышаан, дыннадыгда ол айтырыгның безеректелчек шиитпирлетингениниң дугайын чугаалап турар.

Делегей садыының болгаш солчуушкуннуң чепсээ болур стерлинг фунтузунуң ролюн камгалаары онза чугула болур, стерлинг фунтузунуң эргилдези садыгның болгаш солужуушкуннуң чарылбас кезээ болур,

(СЭТА).

Чазалга

Бо чылдың декабрь 14-те үнген № 243 «Шын» солуннуң ийиги арнында область Совединиң сески сессиязының ажылын чырыткан материалдың ийиги колонказының төнчүзүнде «Колхозчуларның ортузунга полит-массалыг болгаш культура-чырыдыышкын ажылын күштелдирери, агро-зоотехниктиг өөредилгени экижидери эргежок чугула. Совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының ажылдакчылары, тускай эртемниглер, колхозчу актив колхозчуларга беседаларны, лекцияларны, илеткел» деп домакты үшкү колонканың төнчүзүнге турар кылдыр эдип номчуур-дур.

Харыысалгалыг редактор О. А. ТОЛГАР-ООЛ.

ТАПКЫЛАВА!

Школа эмчизи өөреникчилерни лабораторияже эдерти бергеш, оларга дуржулга көргүскен. Эмчи өң чок суук үүлдүг бичии шил саважыгашты алгаш, оон аксын ачыткаш, куш думчуунга чедире берген. Кушкаш ол-ла черинге барып ушкан болгаш удаваанда өлү берген.

— Үүү мындыг суук үүлүл ол? — деп өөреникчилер эмчиден айтырганнар.

Ол болза, эн-не күштүг хоран — никотин-дир. Ол тапкының бүрүзүнде чоруур. Тапкы тыртып турар үеде ол хоран кижиниң өкпезинче ыш-биле кады кирип турар.

— Тапкы тыртар кижи чүге өлү бербезил?

Папирос бүрүзү кончуг эвээш никотинниг. Ынчангаш кижи ол хоранга чоорту чаңчыга бээр болгаш ук хоран тапкы тыртар кижиниң кадыын чоорту баксырадып эгелээр.

Тапкылаар чорук кижиниң организмин хораннап турар. Ол чүректи дүргедедиптер, ынчангаш чүрек баксыраар апаар.

Тапкы ыжы өкпеге хоралыг. Туберкулёз аарыглыг кижилерниң барык-ла хөй нуруузу тапкылаар кижилер болур.

Тапкылаар чорук болза, баш аартып, угаан баксыраар, сириледир чоруктарны болдурар. Ол чем хайылдырылгазын баксырадып, кижиниң дыңнаар болгаш көөр организмнерин кошкадып, диштерни үреп, оларны саргартыптар. Ыланғыя быжыкпаан организмниг аныяк кижилерге тапкылаар чорук онза хоралыг. Тапкылаар чорук — хоралыг чаңчыл. Тапкы тыртар улуг улусту өтүнмеңер. Тапкылаар чорук силерни алдар-хавыяага чедирбес, харын кадыларны үрээр.

Школачы тапкылавас болур ужурлуг.

Санитар чырыдыышкынның Тыва область бажыңы.

ГЛАВКИНОПРОКАТТЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ КОНТОРАЗЫ

„Украин уран-чүүлдүң мастерлериниң концерти“ деп кинону областың экраннарынга удавас үндүрүп эгелээр.

1953 чылда областың „Шын“ солунунуң чагыдылгазы чоруп турар

ЧАГЫДЫЛГАНЫҢ ӨРТӨӨ:

Чылда — 52 рубль 20 копеек
Чартык чылда — 26 рубль 10 копеек
8 айда — 13 рубль 05 копеек
Неделяда 5 үнер.

Чагыдылганы «Союзпечатьтың» хоорайларда киллдистери, харылзаа салбырлары болгаш агентилери, а ол ышкаш бүдүрүлгелерде, албан черлеринде, совхозтарда болгаш колхозтарда хөй-ниити төлээлекчилери хүлээп ап турар.

Оон-биле кады областың:

«ТУВИНСКАЯ ПРАВДА», «ТЫВАНЫҢ АНЫЯКТАРЫ» — «МОЛОДЕЖЬ ТУВЫ», «СЫЛДЫСЧЫГАШ»

солуннарының чагыдылгазын база хүлээп ап турар.

Шупту чагыдылгалыг турарынче!

СОЮЗПЕЧАТЬ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың 7. ТЕЛЕФОННАРЫ: Харыысалгалыг редакторнуң 3—62, харыысалгалыг редакторнуң оралакчызының, партийжи амыдырал, культура болгаш амыдырал киллдистериниң—3—88; харыысалгалыг секретарьның 4—98; пропаганда болгаш агитация, уран-чүүл, көдээ ажыл-агый, үлетпүр болгаш транспорт, чагаа киллдистериниң 3—68, иштики информация, бухгалтерияның—3—65.

Б02036. Облкуускомнуң типографиязы